עיר דובנא ורבניה

עיר דובנא ורבניה

או

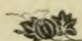
לבקר באהלי חם

סקירת עין על תולדות רבני עיר דובנא רבתי, אשר כהנו פאר בתוכה, משנת ש״ם עד ימינו אלה, ומעט קט מקורות חייהם, ובקרת על בעל המאמר „לקורות היהודים בעיר דובנא ומצבם״ (הצפירה גליון ז׳ ח׳ ט׳ י׳ י״א שנת תרס״ב).

אמר לה ינאי מלכא לדביתי׳ אל תתיראי מן הפרושין ולא ממי שאינן פרושין אלא מן הצבועין שדומין לפרושין שמעשיהן כמעשה זמרי ומבקשין שכר כ„פנחס״.
(סוטה כ״ב ע״ב).

מאת יליד העיר הזאת

פנחס ב״ר ישעיה ז״ל פעסים.

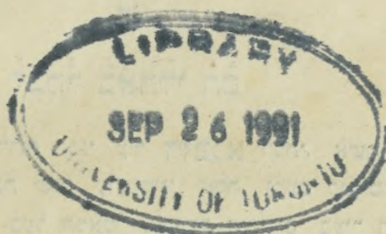

שנת רב יעבוד צעיר לפ״ק.

קראקא, תרס״ב

בדפוס של יוסף פישער (גראָדגאַססע 62).

כתבת המחבר :

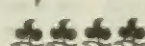
P. PESIS, KOWEL, Wolyn. Gub. (Russland).

KRAKAU, 1902.

Druck von Josef Fischer (Grodgasse 62).

Verlag des Verfassers.

אל הקורא.

זה שנים אחדות שאנכי עובד עבודת הקודש למען קהלת עיר מולדתי, קרית חכמים דובנא רבתי, לאסוף תולדות וקורות רבני וגדולי דובנא, חכמיה אנשי שם שאָצלו עליה מהודם בכל דור ודור, גם העתקתי מצבות רבות עתיקות יומין לעשות ציונים לנפשות גאוניה וחכמיה, החלפתי מכתבים עם גדולי ההכמים חוקרי קדמוניות בדורנו, לחקור ולדרוש אחרי תכונת נפשם ומדרגת השכלתם, ולהעמיק חקר בדברי ימי גדולינו אלה, ולכבוד העיר הזאת כתבתי זכרון בספר את תולדות כל גדולי ישראל בדובנא משנת ש״ס עד היום, קורות חייהם, ספריהם ומפעליהם אשר פעלו בקרב עם ישרון ותולדות בניהם אחריהם, לדור אהרון בנים יולדו למזכרת נצח *).

והנה לפני ירחים אחדים יצא הרב ח׳ מרגליות ב״הצפירה״ במאמרו ״לקורות היהודים בעיר דובנא ומצבם״, אך למגנת לב כתב את רשימת רבני דובנא בשגיאות רבות, באין משטר וסדר, צלמות ולא סדרים בלי מוקדם ומאוחר, גאון אחרון יבכר לפני גאון הקודם לו, ובפרט נעלמו ממנו רבני דובנא קשישאי אשר כהנו פאר בתוכה לפני שנת ת״ח, ויען אשר עירנו דובנא היא עיר עתיקת יומין זה מאות בשנים, ומעולם היו בה אנשי מופת בישראל, קנאתי לכבוד עיר מולדתי, והנני נותן לפניך קורא יקר, חוברת קטנה זו בתמונת זעיר אנפין, רשימת כל רבני דובנא משנת ש״ס עד היום, בסדר נכון, והוברת זו היא אך סקירה שטחית מספרי הגדול ״קרית הכמים״ אשר אתי בכתובים, ואם תמצא חפץ בדברי אלה, אז אשתדל ב״ה להו״ל את ספרי הנ״ל הכולל תולדות כל גדולי והכמי עיר דובנא, והי׳ זה שכרי.

המחבר.

בית יער זאדיב סמוך לעיר קאוולי.

כ״ד אדר ראשון. יושב בסתר לפ״ק.

*) מקדש למזכרת נצח לנשמת רעיתי היקרה, נפש עדינה, צעירה לימים שנקטפה בעודנה באבה מיד מות האכזרי, מרת חנה פעסים ז״ל בת המנוח טו״ה ישראל נטע רוזינבאהם ״מאליק״, נפטרה יום ג׳ י״א ניסן שנת תר״ם לפ״ק, ו״ציון הספרותי זה״ יהיה לזכר עולם לנשמתה הזכה עד נצח סלה תנצב״ה.

מאת בעלה המחבר.

מכתב מאת הרב החכם הגדול הישיש מר שלמה בובר מלבוב שיחי׳.

ב״ה יום א׳ פורים תרס״ב.

כבוד הרב החכם השלם דורש קדמוניות מוהר״ר פנחס נ״י.

קבלתי מכתבו מן ט׳ אד״ש, גם הגליונות מקראקא, אבל כי סגור אני בחדר המטות לא אוכל לכתוב מאומה, לכן לא יעכב ההדפסה, וקשה עלי הכתיבה, אבל מוכרח אני לכתוב לכבודו למען ידע מה לעשות.

המכבדו והדו״ש

שלמה באבער.

מכתב מהרב החכם החוקר הגדול בדורנו הפרופ׳ ד״ר א. ברלינר שיחי׳.

ברלין יום ה׳ לסדר צו תרס״ב.

Hern P. Pesis, Kowel.

אחד״ש באתי להתנצל אותי על כי שלחתי ריקם את הגליונות מהדפוס, כי אין לי ביכולת להוסיף הערות על מחברתו היקרה, אחרי שהייתי מוטל על ערש דוי ר״ל, זה כשני חדשים, וגם כעת עוד אני חלש מאוד ואי אפשר לי בשום אופן להפש בנרות ולבדוק בניירים ובספרים בכל מקום שאפשר נמצא שם דבר שייך לרבני עירו, ובודאי אסף מכ״ת כל הדברים הנוגעים לענין הזה, ורק להוסיף באתי היום לעי׳ גם בספר פני תבל (נדפס באמשטרדם בשנת 1872) מאת ר״מ מענדעלזאָהן (השני אשר חי בהאמבורג), כי גם הוא כתב איזה דברים אדות התחברות ר״מ מדעסוי עם רש״ד ע״ש.

מוקירו

Dr. Berliner.

עיר דובנא ורבניה.

פרק ראשון.

שְׁאַל נָא לְדֹר רִישׁוֹן וְכוֹנֵן לְחֵקֶר אֲבוֹתָם.
(איוב ח׳ ח׳).

קרית חכמים עיר תהלה ונכבדה דובנא רבתי, עיר ואם בישראל מימי קדם, מתא דיתבא על נהר איקווא ועל נהר ראזניצא (כן מזכיר אותה הגאון מו"ה יוסף שמואל שהי׳ יליד עיר קרעמניץ, נולד בקצה המאה הרביעית, ואח"כ אב"ד ור"מ דק"ק פראנקפורט ע"נ מיין, בס׳ "ברכת המים" להג"מ יחיאל מיכל טיימר הנקרא ר׳ מיכל ר׳ יוזפ"ס מקראקא דף מ"ה, וע׳ תנ"ב שאלה י"ט), אחת מערי יהודה העתיקות בארצות הצפון, בה היו בתי ישיבות ואהלי תם לתורה ולתעודה, רבניה ראשית גאוני הרוח נקובי אנשי שם בקורא הדורות, והעמידו תלמידים רבים לדון ולהורות, רובם קרובים זה לזה, בני משפחה אחת משפחת רם, ובתוכם גם אבות בנים (לשון הה׳ מר"י כ"ץ). היא עיר עתיקה מאד ורבת הימים, כיתר אחיותיה הסמוכות לה, קרעמיניץ, לוצק, אוסטראה, קאוולי. לפי ספירת הסופרים קוראי הדורות, עברו עליה כשמונה מאות שנה. וזכרון העיר הזאת, וכל קורותיה שעדו עליה עד הימים האלה שירדה אחורנית, כתב הסופר החוקר קדמוניות הרוסי ה׳ ראַדאַקאָוו ונזכרת בשם דובען עוד בשנת 1099 היא תתנ"ט לאלף החמישי [1]. אמנם אם נשים לב לחפוש ולחקור ולדרוש השנים מתי

---

[1]) והנני נותן לפניך, קורא יקר! את דברי הסופר הרוסי ככתבו וכלשונו שכתב בהענציקלופדיא של "עפרון-בראָקהויז" מערכת דובנא, שלקח ה׳ ח"ם והעתיק אות באות במאכרו ולא זכר שם מחברו.

Дубно (исторія) первое упоминаніе о Д. подъ именемъ „Дубенъ" встрѣчается въ лѣтописи подъ 1099 г. До 1386 г. Д. былъ удѣломъ различныхъ южнорусскихъ князей, а въ этомъ году

התישבו היהודים בעיר דובנא, לא נגיע למטרתנו אנו; כי דלים וחסרים החומרים אשר מצאתי למבנה הקהלה העתיקה זו, המכוסה עוד בעלטה וענן הזקנה והשיבה חופפת עליה. כנראה היתה מתחלה עיר קטנה, ומצערה מאד היתה בה עדת ישרון בראשית התישבותה בתוכה, כקהל עדת ישראל בעיר קטנה (כעל כל דבר קדמון ועיר עתיקה רקמה גם פה על עירנו הפנטסיה השערות כוזבות והזיות מדומות אודות התיסדות העיר בימי קדם. ועל גזרת השם „דובנא" לפי המסורה היה פה מקודם יער של עצי „אלון" דוב בלשון רוסיא, — ומזה נגזר שם העיר „דובנא"), כפי דברי האגדה הקבלית והמסורית בפי יושבי עירנו הזקנים והישישים שיש להם בקבלה מאבותם מדר דר, — ומפקפקים יותר חזקים ונאמנים המה כתבים עתיקים השמורים בגנזי הארכיוון של אדונית העיר דובנא הנסיכה „בארטאטינסקי" בשפת לאטינית כתוב: „עיר הקטנה דובנא הסמוכה לעיר המחוז פטיטשע" (כן סיפר לנו ה' ביילעס סופר בארכיוון שם) וגם בעיר ההרם „פטיטשע" בשנים קדמוניות שנהפכה עתה לכפר גדול, נמצא עוד היום כר נרחב שדה לא זרועה שהיתה מלפנים חצר המות ליהודים שם. וגם מצבות אחדות עתיקות נמצאות שם בקצה השדה ההיא, גם בקרבת העיר ביער „קרוואַבע" נמצאות עד היום מצבות אחדות עתיקות יומין שאי אפשר לקרוא את הכתוב עליהן [2]. וה' יואל העלבורט יליד עירנו מצא לפני שנים אחדות מצבה אחת עתיקת יומין במעבי האדמה שם והעתיק אותה ב„המליץ" (לא אזכור את

Ягайло отдалъ въ собственность князю Острожскому, съ тѣхъ поръ онъ состоитъ въ частномъ владѣніи, Д. съ древнихъ временъ былъ укрѣпленъ; въ концѣ XV в. устроенъ здѣсь новый замокъ, котораго не удалось ни разу занять ни татарамъ, ни казакамъ, въ 1651 и 1660 гг. подъ Д. было нѣсколько битвъ (шереметевъ) съ поляками, въ 1792 г. здѣсь находилась тарговицкая конфердерація; при Павлѣ I. въ Д. проживалъ принцъ Канде, со второй половины XVII в. Д. сдѣлалось значительнымъ торговымъ городомъ, въ 1774 г. съ переходомъ Львова къ Австріи, перешли въ Д. съ послѣдняго „контракты", на которые съѣзжалось однихъ торговыхъ людей до 30.000 чел. въ 1794 г., контракты были перенесены въ Кіевъ, въ торговл Д. сталъ падать, Ср. пероговскаго, „Исторія г. Дубно" (въ волынскихъ губ. вѣд. за 1870, 1877, 1878 гг. В. Рудаковъ.

[2]) השערה זו הבנויה על האגדות ומצבות ההן, היתה לאור מתעה או זדון ומשוגה לה' ח' מרגליות במאמרו „לקורות היהודים בעיר דובנא ומצבם". ובגליון 7 כתב: „מתי התישבו היהודים בעיר דובנא וסביבותיהם לא נוכל לדעת

הגליון והשנה). מזה אנו למדין כי היתה בראשיתה עיר קטנה ואנשים בה מצער.

גם מזכרונות עתיקים ממאה הראשונה לאלף הנוכחי אין אתנו דבר, אשר יהיה לנו למקור נאמן לדעת הימים מקדם, מתי התישבו היהודים פה בראשונה. לכן הידיעה הזאת עמוקה מני השך והתולתה ערפל. אך על שדה הקברות בעירנו נמצאות עד היום מצבות רבות עתיקות יומין, אבנים גדולות חזקות ומצוקות ובין המצבות העתיקות ההן אשר הדר הזקנה והשיבה עליהן הופפת, מצאתי מצבה אחת עתיקה (והמשגיה ה' א' סידמאן עד ע"י) והיא משנת שמ"א (ע' מאמרי מצבות עתיקות בדובנא, המליץ גליון 272 ש' 1899), ויוכל להיות כפי השערתנו אנו אשר בימים הראשונים היה חצר המות ליהודים במקום היער „קרוואָכע" והבית הקברות זה הוא השני. בספרתנו הרבנות מצאנו מעט קט דברים הנוגעים לראשית קירות הקהלה בדובנא. בשנת ש"ם 1598, כבר היתה קהלת דובנא קהלה חשובה ועתיקה, כנראה מתשובה אחת מאת הגאון מהר"ם מלובלין אל הגאון רבנו השל"ה שהי' אז ר"מ ור"נ בגליל דובנא בשנת ש"ס, ושם מזכיר רבנו מהר"ם את רבנו השל"ה בתור ר"מ ור"נ בעיר דובנא (ע' שו"ת מהר"ם ס' ל"ט), ומדברי רבנו השל"ה בספרו בעת

בבירור, אך כנראה עוד בתחלת האלף הנוכחי היה מספרם לא מעט בקרבה (?), על זאת תעידנה מצבות רבות שבורות לרסיסים, המתגוללות על בית-הקברות ישן נושן (?) שלה אשר אי אפשר לקרוא את הכתוב עליהן ואך פה ושם נראה פרט השנה משנת „ק" לערך והלאה (?)', ובהשערתו הבדויה הלזו מצא מקלט בטוח לערבב אור בחושך, עיון בהזיה ויפרוש מעטה כהה על לבות רבים ויולך שולל את קהל קוראי „הצפירה" התמימים בשיחי שוא ותפל והתלבש באדרת שער בשם בעל אמת למען כחש, והתנפל עלי למען כסות את מך ערך ידיעתו מעיני החכמים הרואים באספקלריא המאירה בתולדות ישראל; וז"ל: „איש אחד ידפיס העתקות רבות ממצבות, אשר לפי דבריו, על קברי גאונים גדולים, אלופים ומנהיגים אנשי שם ואנשי מעשים רמים ונשגבים אשר על בית-הקברות הזה, „אך האמת כאשר אכתוב אני" (והנני נוטה קו תחת מלים האלה) שאי אפשר לקרוא את הכתוב על המצבות ההן. ורוב ההעתקות הן מזויפות ובדויית ולקוחות מהספרים גל-עד, אבני זכרון, קריה נאמנה, עיר הצדק, עיר תהלה, נחלת עולמים ובדומה, אך בעל ההעתקות הגיע למטרתו, כי על ידיהן בא בדברים עם גדולי החכמים שבדורנו חוקרי קדמוניות' וכו'.. ובאשר אני האיש האחד בעל ההעתקות ההן, שהעתקתי שמונה עשרה מצבות מדובנא במאמרי „לקורות היהודים בוואָלין" (הצפירה גליון קל"ה, קל"ז, קס"ד, קס"ה, קס"ט, 1900), אשר ח"ם מתנפל עלי ונתן את שמי לשמצה וכבודי להרפה בתור מזייף, ויביע עלי דברים אשר אך בשוק

שהי' אב"ד ור"מ בעירנו אנו למדין, שבזמנו כבר היתה עיר דובנא קהלה עתיקה, שכתב בדבר תשובת הראנדרש ע"ד יי"ש המין ומוכרים אותם לא"י קודם פסח, והי' אומרים שכך נוהגין מקדמת דנא (ע' עטרת הלוים 23). ע"כ בודאי היתה גם לפני שלש מאות שנים קהלה עתיקה שהי' להם בקבלה מאבותם.

הדגים בין נשים תגרניות מקומם, מחויב אני לגלות אך טפח... להראות לפניך קורא יקר! את יחס הסבותיי שיש ביני ובין ה' ח"ם, והסבה זו איננה סבה שכלית או מוסרית או שתיהן כאחת, אך סבה חומרית וגשמית שמתלכדות שתיהן כאחת ע"י סבה כבודית מדומית, ואינני מבטל את שטנת ח"ם--בשלילה, כאשר מבטל הוא את עבודת ההעתקות שלי באין ראיה ומקור נאמן לדברי שטנתו, ומעשהו כאנטיסמטי גמור שכותב שקרים ובודה עלילות, לאמר, דבר זה כתוב בתלמוד! כן נמצא במדרש! אבל איה? איפה? באיזה סגנון? מאיזה זמן? איזהו מקומן? את מקורם לא הערה... כן גם עמדו, לא כיאות למבקר הרוין להראות באצבעו העתקה מול העתקה, כאשר הוכחתי אני את גניבתו מהסופר הרוסי "ראדאקאוו" שהוא מחקה ומזיף בלי כל רגש בושה כל אות ואות מדבריו ממש כזוכה מן ההפקר אשר לא יעשה כן בין סופרים נאמנים כבעל איש אמת שכותב בעצמו ו"האמת כאשר אכתוב אני" להעתיק ולהדפיס דברים עתיקים מבלי הזכיר שם בעליהם?! לכן באתי כעת בחוברת זו להראות לך קורא יקר! את הצד החיובי שיש ביחס הסבותיי, והנני נותן לפניך דברים ברורים, "ברור עצמי ומוחלטיי" כי כל עצמה של הסבותיי הוא מצד סבת הכבוד המדומה, "וברור מוכחיי ומסומניי", ולהראות לך כי מעשי העתקותי אמתים ונכונים, כי המה מתאימים עם דרכי הבקרת הצרופה שע"י תתברר יותר אמתת דברי, וכל דברי ה' ח"מ בטלין ומבוטלין המה לא שרירין ולא קימין, ומקור אכזב להם וצריכים לבדוק אחריו בכל מקום... ופוק חזי מאן גברא רבא דקא מסהיד עלי העתקותי אז, הוא החכם החוקר הגדול הישיש מר יוסף כהן צדק במאמרו "הטבת הנרות" (הצפירה תר"ס, גליון קנ"ב, קנ"ט, קע"ה) ושמח עליהן כמוצא שלל וכתב, "ועתה יש תקוה לראות את העתקות מצבות דובנא ב"הצפירה", והן לא אנס כל רז לפני חכם וחוקר קדמוניות ומבקר מומחה זה, ובכ"ז לא מצא הוא את מצבות ההן בגל-עד וקריה נאמנה כמתנגדי ה' ח"ם!

וזה הדבר: בקיץ העבר פנה חכם אחד מעיר פראנקפורט (ה' ח. ד. פ. ע"י המו"ס קויפמאן משם) אל ה' ח"מ ובקש ממנו לתת לו חומר מתולדות רבני דובנא וחכמיה שנחוץ לו לעבודתו. וכתב אליו בתור רב בדובנא שנים אחרות... וכאשר נעלמו לה' ח"מ ולא ידעם פנה אלי במח"כ במכתב ובקש ממני לתת לו החומר הזה, והנני נותן בזה את העתקת מכתבו אלי לפניך קורא יקר! אות באות, וז"ל:

"דובנא א' 5 אויגוסט 1901, ידידי אהובי היקר והנכבד! בתקותי כי ידידי לא ישיב את פני וימלא את משאלתי במהרה אבקשהו להודיעני כמה שנים לערך הי' הגאון המקובל ר' יוסף יאסקי אב"ד פה דובנא ובאיזה שנה מת? לפי דעתי הי' פה לערך ת"ל ומת ער"ח אייר, משנת מותו עד תק"א ישבו פה על כסא הרבנות הגאונים: ר' נחמן ליפשיץ, בנו ר' שמחה הכהן ראפפורט,

בעירנו זאת היתה גם אספת חכמים וקבוץ גאוני הדור וראשי אלופי ישראל, כי בה נועדו והתאספו לפעמים גאוני ומנהיגי הועד דארבע ארצות דוואָלין, אשר נקבצו בהוצן כלם לפקח בעסקי הקהלות לעשות סדרים ותקונים במה שנוגע לועד וואָלין, כעדות הגאון רבנו אליעזר אשכנזי איש צבי בעל „דמשק אליעזר" (נדפס בלובלין ת"ו) בהג"מ שמואל אשכנזי, אחי הג"מ חיים אשכנזי אבד"ק קרעמיניין, והג"מ אליעזר היה חברו של הגאון רבנו הב"ח, כי שניהם היו תלמידים להגאון ר' פייבש וגם הוא הי' בעל פלוגתו של הב"ח, והגאון זה היה בועד הוואָלין בעיר דובנא ושחט שם השו"ב תרנגול וראו הפגם לעיני השמש והטריפו התרנגול והעבירוהו (ע' דמשק אליעזר דף מ"ד). ואחיו הג"מ חיים ישב

הגאון ר' יהושע בן הגאון ר' אליעזר שמת בשנת תפ"ט ור' אברהם כהנא, אך לא אדע בברור כמה שנים הי' כל אחד מהם ומתי מת הגאון ר' נהמן ליפשיץ, הגאון ר' שאול הי' פה אב"ד אחרי מות גיסו הגאון ר' משה כהנא תק"ו עד תקט"ז ואחריו לערך תקי"ז נבחר פה לאב"ד הגאון המקובל ר' נפתלי הירץ והי' עד לערך תקל"ז ואחריו הי' בנו ר' זאב וואָלף עד מותו בשנת תק"ס, ואחריו הי' כמדומה לי בנו ר'. יעקוו עד לערך תקע"ה ואז בא הנה הגאון ר' חיים מרדכי מרגליות אחי הגאון ר' אפרים זלמן מרגליות, והי' מטוב להודיעני כל אשר נודע לו מהרבנים האלה וישלח לי העתקות ממצבות הגאונים ר' יאסקי, ר' יהושע העשיל, ר' נפתלי הירץ ור' זאב, הנמצאות אצלו ואסיר תודה אהיה לו, אם נודע לו מרבנים אב"ד בדובנא במאה הרביעית לאלף הששי, ושם האב"ד בשנת ת"ח יודיעני בטובו כל זאת נצרך לי לעבודתי לכתוב מאמר קצר לתולדות אחינו ברו"פ אשר תצא לאור בהוץ לארצנו ועצל אני ללכת לבית־הקברות דפה „ולעשות העתקות מאיזה מצבות' (הנני נוטה קו תחת מלים האלה שהוא כתב שאי אפשר לקרוא ?). במאמרי אזכור לטוב את שם ידידי ואברכהו, ידידו מכבדו ומוקירו ח. מרגליות". ומודה ועוזב ירוחם, אנכי לא עניתי על מכתבו, כי בנתי לרעו כרגע שידיד ואוהב זה הוא ערום כשועל, והפצו ומגמת פניו אך לקבל מידי החומר הרב שצברתי בעמל וביגיעה רבה, ועמלתי בו זה מספר שנים, ועד היום לא הנחתי את עבודתי זו מידי, ובפרט דבר העתקת מצבות עתיקות, אשר זאת היא עבודה קשה ורבה אין חקר, לנקר ולחטט בסעיפי הסלעים ובנקרות הצורים, לצרף כל אות ואות, להבר מלים למלים ולהוציא שם המפורש כראוי ונכון, לרמז את היום, החדש והשנה שנאסף פלוני, ואשר בשביל זה כתתי רגלי מאה פעמים ואחת לבית־הקברות בקור וכפור בעת שאלון כשלכת (בעידן שה' ח"ם הי' מחמם את התנור בביתו) כדי לבוא למטרתי, וא"כ למה זה אנכי טרחתי כל הימים? ולמה איפה כליתי לריק את כחי ? לתת לאיש זר „יונה צליה אל פיו", אשר לא עמל ויגע במאומה! והיה רק פעם אחת על ב"ע בעירנו בר"ה אלול רגעים אחדים על רגל אחת ונתן איזה קאָפּ. לשומר ? ולכן יצא העגל הזה ?

במקום הועד כי כן היה אז המנהג מקדם שרבני הגלילות ישבו בראש הועד לדון ולהורות (הג"מ מר"י אבד"ק סעראצק במכתבו אלי). ונראה שרבנו בעל ד"א היה בדובנא לערך שנת ש"ין ואולי עוד קודם, כי בשנת ת"ו בעת הדפסת ספרו בלובלין כבר היה אליעזר זקן בא בימים, כעדות הסכמות גאוני דורו רבני קשישאי עליו, ורבנו ר' נפתלי כ"ץ אבד"ק לובלין בן בתו של רבנו מהר"ל מפראג כותב עליו בהסכמתו הגאון הישיש (ע' כ"י ה"ב פ"ה ע"ב). ונראה גם מזה ממה שחולק על רבנו הב"ח ז"ל חברו שהיה אז זקן וישיש בין גאוני דורו בזמנו, בודאי היה גם הוא זקן כמוהו, ולא ירא לצאת נגדו עם בקרת עליו בספרו. בשנת ת"ט בעת גזרת המי"ל ימ"ש, היתה עיר דובנא קהלה נכבדה מפוארה בין קהלת וואָלין בימים ההם, כעדות בעל „צער בת רבים" שהיה בעת ההיא בתקופה הנוראה הזו, וכותב בספרו וז"ל:

„נחפשה דרכינו ונחקורה, על מה נגזרה הגזרה, בק"ק דובנא הבירה, שהיו בה הרבה צדיקים כאספקלריא המאירה, מלאי רוח עצה וגבורה, בט"ו לחודש תשרי יום שמחת התורה [3], הלכו בני ישראל לבי כנישתא ההדורה, ופתחו פיהם בשירה וזמרה, להודות ולהלל לדר בנהורה, וגמרו התפלה בהדור בגיל ומורא, ובקשו לקיים מצות סכה במהרה, ובאה בפתע פתאם אומה טמאה וארורה, והרגו גבר וגבירה, על בנים צפירת תפארה, ואין שארית בהם נשארה, ד' אלפים מ־בא עד זעירה, והחסיד מוהר"ר יהודה בעל קבלה ומסורה, זהיר וזריז בזכירה ושמירה, הקיפוהו בחבלי זמורה, ובשרו השליכו לכלבים ולא נתן לקבורה, ושאר גאוני ארץ ונקיי טהרה, קטלו בסקילה שריפה הרג והנק מי יוכל לשערה, והרבו מעט מקדשים ומדרשים, ונעשה שערורה, נוסף על זה כשהגיע זמן הסעודה לאומה הצוררה, לא רצו לאכול עד שעשו נקמה בשה פזורה, ואתם הרי ישראל! מקימי מצוה יפה וברה, שימו על לבבכם

וע"י דבר קטן זה נתגדלה האנדרלמוסיא במוחו וטינא בלבו ומצא רגש תרעומות עלי וכזית עלבון זה עצמו את עצביו עד כי ההעברה ללהב יצאה, וברשפי אש ומשטמה יצא בחרב פיפיות גגדי לדקר בחרב של לשון שקר את איש בריתו ואוהבו ומוקירו, וחפצו לרדת בשפתו הרמיה לחיי הפרטי, אך אלעג לו ולשטנתו, כי בד' אבטח, ומפני חרב לשונו לא אפחד „ויאמר למלאך המשחית ר"ב עתה, הרף ידך" (ד"ה א' כ"א). **בעל ההעתקות.**

[3]) ועד היום המנהג בעירנו שאין הש"ץ מנגן „התיצבו" ביום ראשון של חג הסוכות, לזכר יום המר והנורא הזה.

מספד מר לקשרה, כי שקולה הריגתם להתאבל ולעפ־א, כשריפת בית אלהינו הנקרא. ובזכות זה תזכו לראות בנים עוסקים בתורה, וישמרכם האל מכל צוקה וצרה". (ע׳ לקורות הגזרות באוצר הספרות ב׳ הוצ׳ הח׳ המנוח ח״י גורלאד ז״ל). ולפי דברי בעל „יון מצולה" ברחו היהודים מאוסטראה לק״ק דובנא הגדולה מפני המבצר החזק שהי׳ שם בעת ההיא, והעיר דובנא היתה תחת הדוכס „דאמניק". ומסבות שר אחד צורר היהודים עם שמונים אנשי חיל סגרו לפני היהודים מבוא המבצר ולא הניחו לשום יהודי לבוא למבצר פנימה, ונהרגו כלם לפני המבצר, והצורר חמי״ל ימ״ש הי׳ מתמיה על חזקת המבצר הזה, ואמר שאי אפשר לכבוש אותו, והשרים היו שיטים גמורים שברחו, והי׳ טמונים בו אוצרות גדולים של יהודים ושרים. ולא בקש הצורר לצור עליו מפני חזקתו (ע׳ שם 40-50, ד׳ קראקא חדש). ומבצר זה הנזכר ב„יון מצולה", הוא השלאָסס שעומד עוד היום בעירנו, שהיה לפנים מבצר חזק ומצור לפני האויב הנורא. ובהארכיוון של הנסיכה באראַטינסקי נמצא כתוב, כי מקום ההרגה הי׳ בהחר אצל השלאסס [4], ועל מקום הר אבל זה נפל עם אלהי אברהם הלל על שדי קנאת הדת בעד אמונתו ותורתו, והרק נפשו למות מית גבורים על מזבח קנאת עם אבירי. הה ד׳! תולעת יעקב נרמסת לפני רגלי הפראים הגוים אלה, אשר רבים חללים הפילה חרב גאותם ועצומים הרוגיהם, אך מבשן אשיב, אשיב ממצולות נחלי דם אמר ד׳! וינקום נקמת דם עבדיו השפוך כמים המוגרים ארצה, ובחסדי מלכנו האב הרחמן יר״ה לא נשמע קול צוחה קול פרץ, אך שקט ושלוה בימינו אלה.

בשנת ת״ט בטלה קהלת דובנא הגדולה, והיתה חרבה ושוממה באין ישוב מבניה, והנשארים מאבחת החרב ברחו בנפשם מפני חרב היונה, וכן הי׳ עד שנת ת״ך לערך, כי בשנת תט״ו־תט״ז עוד לא שקטה ארץ וואָלין ופולין, ובפרט מדינת ליטא מחמת חמי״ל, כי בשנת תט״ו 1655 בא החיל הנורא הזה לשערי ווילנא וברח הוואיוואדא הנסיך ראדזיוויל עם חילו מן העיר ועמהם יצאו רבים מיושביה, וביום ד׳ כ״ג לתמוז שנה ההיא נמלטו על נפשם, ואלה אשר לא הספיקו לנוס נפלו

[4]) ואצל בית־הכנסת הגדול בעירנו מבחוץ לכותל המזרחי, נמצא עד היום מקום קברות הקדושים האלה, ואנשי העיר הולכים שמה בט׳ באב. ובבית הסמוך לבהכנה״ג בית ה׳ טוביה שו״ב ז״ל, נמצא ציון מוקף בגדר של עץ ב׳ אמות, ולפי הקבלה אומרים כי נטמנים כאן החתן וכלה מהקדושים האלה משנת ת״ט, המאמין יאמין והחדל יחדל.

שדוד בידי חיל הקאזקים, אשר הכו את כל יושבי העיר מכת חרב ואבדון בעשרים וחמשה אלף נפש הרגו ביום אחד, והנמלטים התגוררו ביערים ובעלי שיח היו את נפשם. בעת הרעה הזאת ברחו מליטא הגאונים: בעל באר הגולה, שער אפרים, הש"ך, ברכת הזבח, קיקיון דיונה ועוד רבים (ע' הקדמת ברכת הזבח, באר הגולה, ק"מ 14), וברחו כלם לעיר וינא, שהיתה אז עיר ואם בישראל בגאוניה ואנשי שם ואלופיה אנשי חסד... ומלבד כל אלה היה בעיר ווינא שם תמיד קבוץ גדול מחכמים גדולים ומצוינים ממקומות אחרים, ומהם יצאה הוראה לכל ישראל, ועד שנת הגירוש ת"ל היתה העיר ווינא צהלה ושמחה מקול מצהלות בעלי תריסין המנצחים זה את זה בהלכה וקול תרועת מלחמה במלחמתה של תורה וחכמה ע"י פארי הדור ואדירי התורה אשר האירו פני תבל ארצה בתורתם ובחכמתם. בשנה ההיא שנת תי"ז ישב שם על כסא ווינה הגאון המקובל רבנו שבתי הלוי הורוויין ברבנו הקדוש בעל השל"ה, ישם בא בהסכמה על ש"ך חושן משפט, ומ"כ שם... והגאון רבי ר' העשיל בא לשם לבקש מאת קציני ונדיבי עיר ווינא על עם ישראל בני פולין, היהודים האומללים פליטי חרב ונפוחי רעב אשר נשארו בעירום ובחוסר כל במדינות פולין וליטא אחרי הגזירות בלובלין ווילנא כנודע, הגאונים חכמי דורו אשר נמלטו שמה מלהט חרב המתהפכת בפולין וליטא עזרו על ידו, וכל אנשי מופת נדיבי ונכבדי עיר ווינא שמחו לקראתו ודבריו הי' בעיניהם כאורים (עי' ספרי עטרת הלוים כ"י ה"ב ק"ב מ"ח); אפס לא ארכו הימים גם לעיר ווינא העליזה, כי בשנת ת"ל שתתה ומצתה גם היא את כוס התעלה, ונגרשו כל היהודים מתוכה ונתבטלה קהלת ווינא והיתה כלא הי' (עי' גולי ווינא, מיטפחות ק"ק פראג 2058, כ"י ה"ב ק"א ע"ב). — אכן קרוב לשנת ת"ך הורה מעט מעט עטרת קהלת דובנא ליושנה, ועלתה עוד הפעם כפורחת על פסגת מרומי ההכמה עושר ואושר, ברבניה גאוניה, והיתה למרכזי הרוח לגאוני עולם בין ערי וואלין במאה ההיא בישיבותיה הגדולות ישיבות אהלי תם לעדרי צאן קדשים.

פרק שני.

כעת, קורא יקר! נצא ברחובות העיר, לטייל מעט באהלי ח״ם זלבקר בהיכלו, לראות אם יעמדו דבריו ברשימת הרבנים שלו כאשר הושב את רבני דובנא זה אחר זה? ואתה תראה כי מלבד אשר אין כל רגש ללב ח״ם, ולא העמיק חקר בתולדות רבני דובנא אשר הזכיר ברשימתו, הן גם לא העלה זכר רבים מהמצוינים שהיו לתפארת עיר דובנא ואשר עד היום בכבודם תתימר, גם אין לו מוקדם ומאוחר, סדר ומשטר, אך צלמות ולא סדרים, גאון אחרון יקדים לפני גאון הקודם לו עם כמה שנים, כי נעלמו ממנו ולא ידע לעות דבר (כאשר כתב בעצמו במכתבו אלי. ע׳ הערה 2) והקורא המשכיל יבין את אשר לפניו ומשנה לא זזה ממקומה. ואלה דבריו בגליון 7: „בהמשך המאות החמישית והשישית היו בדובנא הרבנים האלה: הגאון המקובל ר׳ יוסף יאסקי בן הגאון המקובל מו״ה יהודה יודל אבד״ק קאָוולי, ומנוחתו כבוד בעיר דובנא ועד עתה עושים אמ״ר ביום מותו ער״ה אייר בכל שנה (ואיה שנת מותו?), הגאון ר׳ נחמן הכהן ליפשיין, וגם הוא נפטר בעירנו דובנא, הגאון ר׳ שמואל הכהן הבן הבכור של הגביר ר׳ שכנא מקראקא, הגאון ר׳ שמחה הכהן ראפפורט בן הגאון ר׳ נחמן הכהן ליפשיין, אשר היה אב״ד בק״ק לובלין, דובנא ולבוב, הגאון ר׳ יהושע העשיל בן הגאון ר׳ אליעזר (לא דק בשם אביו) שנפטר פה ער״ח אב תפ״ט; אחריו הגאון ר׳ אברהם כהנא, אשר היה מתחלה אב״ד ור״מ באוסטראה, ונפטר בדובנא, אחריו מלא בנו הגאון ר׳ משה כהנא אשר מת בדובנא בשנת תק״ו, ואז ישב על כסא הרבנות בעיר דובנא הגאון ר׳ שאול מאמשטרדם, וזה שכתב בעל כלילת יופי, שאחרי מות הגאון ר׳ אברהם כהנא מלא את מקומו חתנו הנזכר, טעות היא בידו, כי משנת תק״א עד תק״ו ישב בנו אב״ד ור״מ בדובנא הגאון ר׳ יצחק משה כהנא, אחרי הגאון ר׳ שאול שעלה לכסא אמשטרדם בסוף החורף משנת תקט״ו, אז

נתקבל לאב״ד ור״מ בעיר דובנא הגאון המקובל מו״ה נפתלי הירץ הבן הראשון של הגאון ר׳ צבי הירש אב״ד דק״ק האלבערשטאט עד יום מותו בשנת תקל״ה. אחר מותו ישב בנו הגאון מו״ה זאב וואלף עד מותו בשנת תק״ס, ואחר מותו נבחר הגאון ר׳ חיים מרדכי מרגליות וכו׳, ויסע לעיר בראָדי, אז נבחר לאב״ד בנו של ר׳ זאב וואלף ר׳ חיים יעקב עד שנת מותו בשנת תר״ה (?)״, עכ״ד.

ואולם אלה המה רבני דובנא כפי אשר נודע לנו מפי סופרים וספרים שישבו על כסא הרבנות לפי הסדר דור אחר דור, ואתה תחזה, קורא יקר! סדר ערוך בכל רשימתי אני מ״ל רשימת ה׳ ח״ם, ומי שיש לו מוח בקדקדו יבין מאליו דבר לאשורו ואיך ה׳ ה״מ מגשש בצהרים כסומא בארובה.

א) הגאון רבנו ר׳ ישעי׳ הלוי הורוויץ בעל השל״ה הקדוש היה פה רב הגליל אב״ד ור״ג בשנת ש״ס לפ״ק, כעדות תשובת רבנו מהר״ם מלובלין אליו מיום ב׳ י״ג אדר שנת ש״ס לפ״ק, ואולי היתה עירנו אז תחת גליל של העיר אוסטראה ששם בא בהסכמה ע״ס מקור החכמה משנת שס״ג לפ״ק, וישב שם עד שנת שס״ו שנתקבל לאב״ד ור״מ דק״ק פראנקפורט ע״נ מיין (ע׳ באריכות בס׳ עטרת הלוים 25 ובהערה שם).

ב) הגאון ר׳ שמואל בהג״מ אהרן הלוי איש הורוויץ אבד״ק לוצק, ש״ב של רבנו השל״ה, ואולי ירש מקומו, ישב על כסא דובנא לערך משנת שפ״ה עד שנת ש״ך לפ״ק, ומשם נתקבל לאב״ד בק״ק לובמלא ושם מנ״כ (מכתב הג״מ יוסף אבד״ק סעראָצק בשם שו״ת מהר״ם זיסקינד).

ג) הגאון רבנו מו״ה צבי הירש בהרב מ׳ עזור, התנו ותלמידו של הגאון מו״ה אברהם חיים בהג״מ נפתלי הירש שור, אבד״ק סאטנוב (נ׳ בעיר לבוב ג׳ ט׳ שבט שצ״ב), והג״מ צבי כתב הקדמה לספרו של מר חותנו הגאון בספר „תורת חיים״ (נדפס בקראקא ש׳ שצ״ד) ותחתיה התם: „נאם הקטן צבי הנקרא הירש בא״א הח״ר עוזר זלה״ה חונה על דגלו לע״ע פה ק״ק דובנא הגדולה״ (ע׳ תולדות משפחת שור 11) ונמצא ממנו שאלה בתשובות גאונים בתראי, שאלה י״ב, אל הגאון בעל הב״ח והותם שם הק׳ צבי הירש בא״א עוזר, וכנראה שהי׳ מחותנו של הב״ח, כי בתשובת הב״ח אליו חותם שם, כ״ד מחותנך הק׳ יואל סירקש ד׳ י״ה טבת ש״ע פה קראקא.

ד) הגאון רבנו מאיר כ״ץ בהג״מ משה כ״ץ אשכנזי אבד״ק דאנהויזין סמוך לאנשבאך אבי רבנו שבתי כ״ץ בעל הש״ך, היה מתחלה אב״ד בק׳ אמסטובאווי, ואח״כ אבד״ק מאהילוב ע״נ דניעפער עד שנת ת״ב, ונמצא תשובתו בשו״ת „גבורת אנשים״ לבנו ממאהליב משנת ת״ב, ואח״כ בא לדובנא ונפטר בדובנא ג׳ כסליו שנת ת״ג, ועפ״י המסורה נאבדה בדובנא בתו אסתר אחות בעל הש״ך בשנת ת״ט, כי בעיר מאהליב לא היה המ״ל. ובהסכמות גאוני דורו על הש״ך (לובלין ת״ו) כותב שם רבנו בעל פני יהושע ומג״ש (שהי׳ חברו של רבנו מהר״ם כ״ץ ולמד עמו יחד בישיבה בעיר לובלין) בשנת ת״ה על הגאון מהר״ם כ״ץ מלת ז״ל (ע׳ דור דור ודורשיו להג״מ יוסף לעווינשטיין, וע׳ המליץ גליון 272 — 1899, וכן דעת הישיש הה׳ החוקר מ״ר כ״ץ נ״י), ואלה הדברים החרותים על מצבתו פה:

„כתר כהונה שנת ת״ג לפ״ק

פה נטמן איש חסיד ונאמן, המאיר עיני חכמים בהלכה,
האלוף מו״ה מאיר בן מהר״ם כ״ץ שהלך לעולמו ג׳ ג׳ ימים
להודש כסליו ת׳נ׳צ׳ב׳ה׳״.

ויתר תולדות מהר״ם כ״ץ כתבתי באריכות בספרי „קרית חכמים״.

ה) הגאון המקובל ר׳ יהודה החסיד הי״ד שנהרג בשנת ת״ט בודאי היה הוא האב״ד שהזכיר אותו בשמו בעל „צער בת רבים״ אחד המיוחד מן ד׳ אלפים קדושים, וגאון קדוש זה לא בא לקבר ישראל (ע׳ בהעתקת צער בת רבים) וגם נרמז בסליחות לכ׳ סיון אמנים שלומי ישראל וכו׳ יהודה ויצחק משה הסידים.

ו) הגאון מו״ה אברהם האלפרין התן הגאון מו״ה יחיאל מיכל הרופא הלוי העפשטיין חתן רבנו מרדכי יפו בעל הלבושים הי׳ לערך מן ת״ך עד תכ״ב ומשם בא לקאוולי ושם מנוחתו כבוד (ממגלת היחס של הגאון אבד״ק סעראצק).

ז) הגאון הגדול המפורסם בדורו רבנו נחמן הכהן בהג״מ מאיר כ״ץ אבד״ק העלמא ובעלזא, בהגאון מו״ה משה ירמיה כ״ץ ר״מ בווינא, בהגאון המפורסים מו״ה שמחה כ״ץ ראפפורט בעל מחבר „קול שמחה״ בהרב מו״ה גרשון כהן רפא איש פורט, מגזע ה״ר משה משפירא, הג״מ נחמן היה נקרא בשם נחמן ליפש״ת ע״ש אמו הגבירה מרת

ליפשא בת הגביר והקצין הפרנס מו״ה רבי נחמן שרענצילש. בהג״מ יצחק שרענצילש אבד״ק לבוב (ולא לופשיץ כאשר מכנה אותו ח״ם ?), והיה חתן הגאון המפורסם מו״ה יוסף כמו״ה אלקים גע״ץ חתן רבנו מהר״ם מלובלין, שהיה אבד״ק לבוב מח״ל. הג״מ נחמן ליפש״ת היה מקודם ראב״ד ודיין בעיר לבוב בחיי חותנו, ובפנקס הקהל דשם צד 28 נמצא ח״י מן ז׳ תמוז ת״ט, וחותם „נאם נחמן בלא״א מו״ה מאיר כ״ץ ראפפורט״, ובשנת תי״ב אחרי מות יוסף נתקבל הוא על זמן קצר לאב״ד בלבוב ונמצא בפנקס צד 33 בהסכמת הרב האב״ד מו״ה נחמן כ״ץ, ואח״כ נבחר לאב״ד ור״מ דק״ק קרעמיניין כנראה מח״י ע״ס שער ציון (פראג תכ״ב) מן י״ז כסליו אבד״ק קרעמיניין, ובשנת תכ״ג נתקבל לאב״ד בעיר דובנא והסכים בשנה זו על הדפסת ש״ע עם באר הגולה דפוס ראשון (אמ״ד דפוס עטיאש) יחד בהסכמות הרבנים דד׳ ארצות פולין בועד דיריד יערסלב מיום ב׳ ט״ו אלול תכ״ג — וחתומים שם ששה גאוני הועד והראשון בעל הט״ז והוא החמישי וחותם: „נאם נחמן בלא״א מאיר כ״ץ ראפפורט החונה בק״ק דובנא הגדולה״. ובשנת תל״ה נמצא הסכמתו ע״ס נחמות ציון הונה ק״ק בעלזא. ולפי דברי הח׳ מהר״י כ״ץ הי׳ אבד״ק קרעמיניין, בעלזא, דובנא, ודברי׳ אלה כחידה סתימה בעיני איך נסע מדובנא שהי׳ שם אב״ד עוד בשנת תכ״ג לבעלזא ומשם חזר לדובנא להצוב פה קבר ? אך כנראה לי כפי השערתי שקבל אך כתב רבנות מעיר בעלזא לשבת על כסא אבותיו ומקום מושבו הי׳ עד שנת מותו בדובנא, ומה שחתם ע״ס נחמות ציון חונה בק״ק בעלזא ? זה לא קשה מידי כי אז כן היה מנהג גאוני דורו להתום בתוארי הכבוד על כל עיר ועיר שקבלו משם כתב הרבנות, כמו לדוגמא רבנו השל״ה כותב בנו הגאון ר׳ שבתי עליו שהי׳ אב״ד דק״ק קראקא ופוזנא, בעת שלא ישב על כסא רבנות דשם, וכן שאר גאוני דורו. ונראה שמת בשנת תל״ד לערך, ומצבתו בין כפות הלבנים כי מנהג של שטות היה אז בעירנו להקים ציון של לבנים על קבר אב״ד וכתבו על הסיד את שמו ושם אביו ויום החדש והשנה, ולא עלה על דעת מנהיגי דובנא אז אשר בנים יולדו ויחקרו ויחפשו לדעת את היום שמת גאון אב״ד זה בו ולא יהיה לאל ידם לדרוש מן הלבנים השבורים. אלה מענה לשון ? כי מרוב השנים שעברו על הלבנים השרופים נהרסו כלם, ואך גלים נצים נמצאים עתה שרידי חרבות מהכפות האלה, (ע׳ ד״ק 152 בהערה, דבר שלום ואמת 112, אנשי שם ס׳ ת״מ,

דור ישרים 30), ותולדותיו ותולדות בניו ונכדיו כתבתי באריכות בס׳ „קרית הכמים״.

ח) הגאון הגדול מו״ה משה ב״ר יוסף הי׳ אב״ד ור״מ בדובנא אחרי הג״מ נחמן כ״ץ ליפש״ת ראפפורט, ומתולדותיו לא נודע לנו מאומה אך ממצבת קברו אשר בעיר לבוב שנעתקה בס׳ אנשי־שם, וכתבתי אל ידידי הרה״ח החוקר הישיש מר שלמה באבער מלבוב אולי ידע הוא דבר מה מתולדות גאון גדול זה, והשיב לי כי לא נודע גם לו מאומה בלתי מצבתו. והנני מעתיק אותה מס׳ הנ״ל וזה אשר חרות על האבן הגדולה אשר הוקמה על קברו בעיר לבוב:

„ומשה אל האלהים עלה, ט׳ ימים לחודש סיון תמ״ד לפ״ק הוא הרב הגאון הגדול מו״ה משה במו״ה יוסף אב״ד בק״ק דובנא הגדולה, הרביץ תורה ודלה דלה והשקה כל בני דורו והי׳ מנוחתו כבוד עד מתים כי יחי׳ חיים״.

ט) הגאון המפורסים בדורו מו״ה ישראל בהפרנס ר׳ מרדכי יאלים מקראקא, גיסו של הרב פרנס הדור ר׳ ישכר בעריש בהגאון ר׳ העשיל מקראקא. הגאון ר׳ ישראל הי׳ מחותנו של הגאון רבנו נחמן כ״ץ ראפפורט, בתו היתה אשת הגאון רבינו שמחה כ״ץ ראפפורט, והיה נקרא בשם ר׳ ישראל סווינהר והיה אב״ד בעירנו אחרי הג״מ משה ואח״כ נבחר לאב״ד ופרנס דד״א בעיר לוצק ושם מ״כ. (ע׳ תולדות אנשי שם להג״מ ד׳ ט׳ אפרתי, „אור הנערב״ בסופו, הקדמת „שער עזרה״ לבוב 1866, ודי״ק 155, עטרת צבי, סמיכת משה, ת״א).

י) הגאון הגדול מו״ה שמחה בהגאון רבנו ר׳ נחמן כ״ץ ליפש״ת ראפפורט. רבנו שמחה נולד לאביו הגאון ר׳ נחמן בעיר לבוב במקום מגורי אביו בתור ראב״ד ודיין בעיר ההיא, כנראה בראשית המאה החמישית, ולפי דברי הה׳ כרמלי (העורבים פ״י) מנוהו פרנסי העיר להדריך ולנהל את קהל עדתם בנתיבות התורה ובהוראה. לפי דברי הה׳ ר״ש באבער בספרו אנשי שם שלפניו נגלו ספרי החיים וספרי המתים המה פנקסי הקהלה לא מצאתי זכר לדברי הה׳ כרמלי ולהשערתו זו, ונעלם ממני מאיזה מקור שאב הה׳ כרמלי את ידיעתו זו? והתחתן עמו אביו הגאון עם הגאון ר׳ ישראל סווינהר מקראקא, ועלה עם אביו דובנאה, ואח״כ כאשר נבחר הותנו הג״מ ישראל סווינהר לאב״ד ר״מ ופרנס דד״א לעיר לוצק, מלא הוא את כסאם אחריהם בדובנא (דבר

זה נעלם מעיני הה׳ כרמלי, עיר גבורים, יחובות עיר) לערך שנת תמ״ב, וישב על כסא דובנא עד שנת תמ״ה שנבחר לאב״ד בעיר הוראדנא בכתב הרבנות משם, ובכ״ז ישב בדובנא עד שנת ת״ן, כנראה מהסכמתו ע״ס צפנת פענח חדש (פפד״א תנ״ד) בהסכמות תשעה גאונים והגאון ר׳ שמחה הוא הששי, אחר הגאון ר׳ יודיל אבד״ק קאוולי אבי הגאון ר׳ יוסף יאסקי וחותם שם בשנת תמ״ט „שמחה בא״א מו״ר הרב הגדול מו״ה נחמן כ״ץ זצ״ל ראפפורט החונה בק״ק דובנא, ולע״ע בק״ק הוראדנא״. בשנת תנ״א בחודש סיון בועד דד״א באלקניק חתם: חונה בקהל הוראדנא. והיה לאב״ד אחר הג׳ מהר״ם זיסקינד, שעלה לכסא לובלין, וכהן שם עד שנת תע״ד. אחר מות הגאון מהר״ם זיסקינד בלובלין, נקרא הג״מ שמחה לובלינה לכהן שם פאר על כסא מהר״ם הנ״ל, והי׳ שם לאב״ד עד שנת תע״ז, ומלובלין נקרא ללבוב לישב על כסא אבותיו נ״ע, אביו הגאון ואא״ז הגאון ר׳ יוסף חתן מהר״ם מלובלין, ובנסעו שמה דרך עיר שעברשין נגנז שם הארון הקדוש ביום ז׳ אב תע״ז, אז עלה על כסא לבוב במקומו הגאון רבנו בעל „חכם צבי״ (ע׳ דברי שלום ואמת 113), ולא כמו שכתב הה׳ ה״ס, שהי׳ אב״ד בדובנא אחרי הגאון ר׳ שמואל בהרב ריש״ך, והיה אב״ד בלובלין, דובנא, לבוב,— איננו יודע מה היא סח, ועירבב אור בחשך... כי הגאון ר׳ שמואל הי׳ אב״ד אחרי הגאון ר׳ שמחה, ואת תולדותיו באריכות ותולדות בניו ניניו ונכדיו עד ימינו אלה כתבתי באריכות בספרי ק״ה אותתם לבית אבותם.

יא) הגאון הגדול המקובל צי״ע מו״ה יוסף יאסקי בהגאון המקובל מו״ה יהודא יודל מלובלין, אבד״ק לבוב חוץ לעיר, ואח״כ אבד״ק מינסק, ואח״כ אב״ד דק״ק קאוולי, בעהמח״ס „קול יהודה״, נולד לאביו הגאון בתחלת מאה החמישית בעיר לובלין, והי׳ גיסו של הג״מ מו״ה ישראל ב״ר שמואל מטארניפאל אבד״ק לודמיר לוצק תלמיד הט״ז, והיה מקודם אב״ד ור״מ בגליל מינסק ושם בא בהסכמה על ס׳ „חובת הלבבות״ עם פ׳ מנוה (זולצבאך תנ״א) והותם „יוסף בן הגאון מו׳ ידלש מו״צ חופ״ק״. ולאחר שנסע הגאון ר׳ שמחה להוראדנא לערך תנ״א היה כסא דובנא רק בלא אב״ד שנים אחדות והרבנים הד״צ ישבו על כסא ההוראה ודנו במקום אב״ד עד שנת תנ״ה, אז שלחו קהל דובנא כתב רבנות אל הגאון רבנו יוסף יאסקי שהי׳ אב״ד בגליל מינסק, כנראה מס׳ „דברי דוד״ להגאון בעל הט״ז (דיהרנפורט תמ״ט) כותב שם המלקט והמגיה הוא חתנו האלוף מו״ה אהרן בשנה ההיא: „חתנא דבי נשיאה ה״ה מורי חמי

המאור הגדול מו״ה יוסף נר״ו אב״ד ור״מ דכולא גליל מינסק יצ״ו ה״ה בן הגאון הגדול מ״ו יהודה, המכונה יודל אב״ד ור״מ דק״ק קאוולי יצ״ו״ (ויוכל להיות שהי׳ בעת ההוא אב״ד ור״מ בק״ק דובנא על כסא הג״מ שמחה אך לא נודע לנו מי היה וערפל חתולתו ונשכח שמו) ובשנת תנ״ח בא בהסכמה ע״ס נפתלי שבע רצון (אמשטרדם תס״ח) וחותם „יוסף בלא״א הרב המפורסם מ״ו יודל ז״ל הונה בגליל מינסק, ומצ״פ בק״ק דובנא רבתי ביום א׳ ער״ח תמוז נח״ת לפ״ק״. חבר ס׳ יסוד יוסף (שקלאב תקמ״ט), נעימה קדושה (ווילנא תרל״ב פעם שנית), ונפטר בעיר דובנא ער״ח אייר תס״ו לפ״ק, ובספרו נעימה קדושה בהקדמתו נמצא ספור נורא ממנו, כי ברבות השנים לערך עשרים ושנים שנים, כאשר נגעו הקוברים בקצה מטיהם בעת רצותם לחפור שם קבר להגאון ר׳ יהושע העשיל בהג״מ אלעזר שנפטר בשנת תפ״ט, ראו הקוברים את גופו שלם ע״ש.

פה מצאתי להעיר דברים אחרים ולהראות לך, קורא יקר! בהשקפה נגסית את גודל ערך ידיעתו של ה׳ ח״ם בתולדות גדולי דובנא אשר מכהן שם בתור „רב׳ לערך עשרים שנה, ולא ידע ר״ח״ם מתחלה, אשר לפי דברי רשימתו שהוא הושב ומונה את הג״מ יוסקי ראשון לרבני דובנא לפני הג״מ נחמן כ״ץ ומת בדובנא, בודאי מת לערך תב״ב, כי בשנת תב״ג ישב על כסא דובנא הג״מ נחמן כ״ץ, ואם נחשוב שהג״מ יוסקי נפטר בדובנא בימי עלומיו אבל אחר שהי׳ מקודם אב״ד בגליל מינסק, מת בודאי בהיותו בן מ״ב שנה, וא״כ נולד בשנת ש״פ לערך, ובעת נצא לערוך את שנותיו של הגאון ר׳ יודל אבד״ק קאוולי, ונמצא ממנו הסכמתו האחרונה ע״ס כתונת פסים נדפס באמשטרדם בשנת תנ״ה, ומת בקאוולי בשנת תנ״ז וכן כתוב בפנקסי קאוולי, ואם נחשוב את שנותיו לשבעים נולד הגאון מו״ה יודל בלובלין בשנת שפ״ז, מזה אנו למדין כי בנו ר׳ יאסקי נולד שבע שנים לפני אביו! והוא הרב הראשון מדובנא! ולרב פלא זה זכתה עיר דובנא אחר שתי מאות בשנים שגלה לנו ה׳ ח״ם, האם איננו כדאי הראוי והגון דבר כזה להכתב באותיות גדולות על לוחות ההיסתוריא של עירנו דובנא?... שזה גלה לנו מני חשך אשר כבר כסה משאון, בעל המאמר דנן, אשר ראשון ואין שני ודוגמא לפלא כזה אף בהפלאים הנמצאים בס׳ „צל העולם״ מאת דעלאקארט! ואילו לא נבראת חוברת זו אלא להראות פלא זה דיינו. כי נודע ממנה דבר מה שאחרי הטבע שנגזר בעת מעשה בראשית מאת בעל הבריאה, כמו „ויפתח ד׳ את פי האתון״ וכדומה... (עי׳ עיר ווילנא 190, ד״ק 77, נעימה קדושה בהקדמה זכרון למשה).

יב) הגאון הגביר מו"ה שמואל בהגביר הפרנס ר' שלום שכנא מקראקא בן הג"מ אהרן מנחם כ"ץ (חתן הג"מ בעל פני יהושע), בהג"מ יוסף כ"ץ בעל שארית יוסף גיסו של מרן הרמ"א ז"ל, היה מקודם אב"ד דק"ק עיר חדש, ואח"כ אב"ד בדובנא אחרי הגאון הקדוש בעל יסוד יוסף, ונמצא ממנו הסכמתו ע"ס פני ארי' זוטא (ווילמרשדארף ת"פ) מיום ה' ב' תמוז שנת „לבטח והשקט" לפ"ק: „נאם שמואל בלא"א מו"ה שכנה הכהן מקראקא חונה בק' דובנא רבתי", וע"ס מכתב אלידו (המבורג תע"ב) מיום ה' כ"ה סיון תע"א, ובתו הרבנית מרת אסתר היתה אשת הרה"ג מו"ה ליב ר' מנליש מקראקא דיין בדובנא, ונפטרה בעירנו, ומצבתה נעתקה על ידי, והיא מיום ר"ח שבט תקכ"ו (עי' מאמרי לה"ב הצפירה 1900 גליון 135) והוא הי' צמרת הארז ראש משפחת כהנא בדובנא, ועלה לעיר בראד ושם מ"כ, ואחד ממשפחתו נכדו ידידי המשכיל מו"ה נפתלי היים כהנא מדובנא, העתיק עבורי את מצבתו בעת היותו בעיר בראדי בקיץ העבר להשתטח על קברי אבותיו נ"ע שם; וזה הרות על מצבתו:

„פ"נ הרב הגאון הגדול אבד"ק דובנא מ"ו שמואל ב"מ
שלום שכנה כ"ץ נ' ביום ב' כ"ה סיון תפ"ט לפ"ק".

ויתר תולדותיו, ותולדות ניניו ונכדיו עד היום הזה כתבתי באריכות בספרי תחת שם „משפחת כהנים" ובזמן מותו טעה הה' הג"מ יוסף לעווינשטיין בס' דור דור ודורשיו, כי לא ידע בברור ממצבתו ע"ש.

יג) הגאון מו"ה יצחק אייזיק בן הגאון ר' שאול גינצבורג אב"ד בדובנא אחר הג"מ שמואל כהנא מקראקא, ואח"כ נבחר לאב"ד ור"מ דק"ק מאהליב ע"נ דניעפער, והוא אבי הג"מ מו"ה מאיר גינצבורג מקודם האב"ד בק"ק וויזון, ואח"כ ראב"ד בדובנא ביחד עם בן גיסו ה"ג מו"ה נפתלי הירץ אבד"ק דובנא, חתן הג"מ שמחה כהן ראפפורט ובזה טעה הה' בעל „דעת קדושים" שכתב בדף 202 שהג"מ יצחק אייזיק היה אבד"ק מאהליב ואח"כ אבד"ק דובנא, כפי שכתב בעצמו שנמצא ח"י בפנקס מאהליב על פסק מן י"ד סיון תפ"ז, בעת אשר הגאון מו"ה יהושע העשיל היה אבד"ק דובנא עוד משנת תע"ט ומשנת ת"פ נמצא ח"י על פנקס דובנא מיום ה' כ"ו סיון וחתם „הק' יהושע העשיל" (עלה מ"ח ע"ב) ומת בשנת תפ"ט, וזאת יודעים אנו כי הג"מ יהושע העשיל הי' אב"ד אחר שנסע אביו הג"מ אלעזר לבראדי, אך האמת

שהג"מ יצחק אייזיק גינצבורג היה אב"ד בדובנא שלש שנים מן תע"ב עד תע"ה ואח"כ נבחר לאב"ד במאהליב, והי' גיסו של הגאון בעל חכם־צבי, כי הי' חתן הג"מ משלם זלמן מירלש אב"ד דק"ק המבורג (ע' ד"ק 202 תמ"ג שם).

יד) הגאון הקדוש מו"ה אלעזר בהר"ב הפרנס הדור מ' ישכר בעריש בהגאון ר' העשיל מקראקא, הי' מתחלה אב"ד ור"מ דק"ק ראזינאי ואח"כ אב"ד ור"מ בדובנא, וישיבתו בדובנא היה מעט לערך שלש שנים מן שנת תע"ה או תע"ו עד תע"ט לערך, ואח"כ עלה לעיר בראדי ומ"כ שם. והוא הי' א"ז של הגאון ר' יחזקאל סגל לנדא בעל נודע ביהודה בן בתו הי', ונכדו הגאון מו"ה יעקב'קע בהג"מ יחזקאל לנדא מספר בשבחו בהקדמת ספר נודע ביהודה קמא, ומכנהו בשם צדיק יסוד עולם (ע' צל"ח לפסחים והקדמת ס' ראש המזבח). וה' ה"ם טעה בשתים לא חשב אותו בין רבני דובנא, וקרא שמו אליעזר במקום ששמו האמתי הי' אלעזר! נפטר בבראדי, ומצבתו העתיק עבורי ידידי הנכבד ה' נפתלי חיים כהנא, וזה חרות על מצבתו:

„פ"נ ה"ה הרב ר' אלעזר שהיה אב"ד ור"מ במדינת ליטא
בק"ק ראזינאי בן הרב המפורסם מו"ה ישכר בעריש
בהגאון המפורסם רבן של כל בני הגולה ר' העשיל
שהי' אב"ד בק"ק קראקא".

ויום החדש והשנה שקוע בארמה, ויש תקוה לדעת גם השנה והיא"צ.

טו) הגאון מו"ה יהושע העשיל בהג"מ אלעזר, הנקרא בשם רבי ר' העשיל הקטן (דער קליינער רבי העשיל), הי' אב"ד בעיר דובנא. אחר שעלה אביו הגאון לעיר בראד, מלא הוא מקומו בדובנא בשנת תע"ט לערך ובשנת ת"פ נמצא ה"י על פנקסי דובנא, הסכים ע"ס יד כל בו (נדפס בפראנקפורט דאדרא תפ"ז) „ה"ק יהושע העשיל בהג"מ אלעזר נ"י הב"ק דובנא" (מזה נראה כי אביו הגאון היה אז עוד בין החיים בבראדי). וע"ס יפה מראה אגדות ירושלמי ע"פ זרע אברהם, וכבוד הכמים מר"ש יפה (אמ"ד תפ"ז) והסכמתו משנת תפ"ד ביחד עם הג"מ אברהם כהנא אבד"ק אוסטראה, והיה דודו של הגאון בעל נוב"י, נפטר בק"ק דובנא ער"ח אב תפ"ט, ועזב אחריו לצדקה להחזיק לומדי תורה ארבע מאות ז"ה על רוחים 10 ז"ה, וגם נמצא ממנו ספר תורה בבהכנ"ס הגדול, ובס' נעימה קדושה נמצא שם מעשה רב מקבורתו. ובנו ר' ישכר בעריש נפטר בבראדי בשנת תקמ"ט כ"ז ניסן ומצבתו נמצאת ת"י.

טז) הגאון מו"ה זלמן אפרים בהג"מ שאול אבד"ק לודמיר. היה מתחלה אבד"ק ברעסטעצקי, ואח"כ אבד"ק דובנא ולא נודע לנו הסבה למה עזב את כסא דובנא, ויהי כסא הרבנות דובנא רק בלא אב"ד ור"מ אך הבד"צ הי' שופטים בעת ההוא (ממכתב הגמ' יוסף לעווינשטיין).

יז) הגאון המפורסים הגביר מו"ה אברהם בהג"מ שמואל כהנא (כן דעת הח' יוסף כהן צדק והג"מ יוסף לעווענשטיין, עי' הטבת הנרות, הצפירה גליון 175, 1900) הי' מתחלה אבד"ק בראדי, וביום א' ט' ניסן תע"ח שלחו קהל עדת ישרון מאוסטראה כתב רבנות אליו. עם ה"י של הגאון ר' נפתלי כ"ץ שנסע לארץ הקדושה (עי' אוצרות חיים בסופו). ונמצא ממנו הסכמה ע"ס "דרש משה" משנת תע"ט, וע"ס "יפה מראה" משנת תפ"ד, והתם יום ד' אלול, נאום הק' אברהם כהנא מקראקא חונה בק"ק אוסטראה. ומפני סבה פתאומית שהי' לו ע"י שר העיר ברח בלילה מאוסטראה (כן סיפר לי הרה"ח מ' מענדיל בובער מאוסטראה מפנקס דשם). ונסע דרך דובנא לבראדי וקבלוהו עדת דובנא במלא הפנים כבוד על הכסא הרבנות בעי"ם. ונפטר בדובנא לערך שנת תק"א לפ"ק, וכד נח נפשיה דרב כהנא נתחמם עליו בהספדו הכהן הגדול מאחיו הגאון מו"ה חיים כהנא אבד"ק לבוב (זכר החיים דרוש כ"ג), וקברו בין קברי כהנים.

יח) אחר מות הכהן הגדול עלה בנו הגאון מו"ה יצחק משה כהנא בנו הבכור ונמצא ממנו פרוכת בבהכנסה"ג בעירנו עם שתי כפים לסימן כהונה וכתוב על הכפרת באותיות של כסף "ז"נ הרב ר' משה כהנא ואשתו הרבנית מ' ריזל". גם נמצא ממנו ספר תורה בבהכנסה"ג דפה, ונפטר בדובנא בשנת תק"ה, והתם על הרבה תקנות בפנקס דובנא משנת תק"א, תק"ב, ה"ק יצחק משה כהנא אבד"ק דובנא. אחר מותו התמו גיסו הג"מ שאול ואשתו מ' ריזל שקבלו המעות מהזהגם, הג"מ אברהם כהנא, בשנת תקוא"ז (פנקס דובנא עלה א' ע"א).

יט) הגאון המפורסים בדורו ר' שאול בהג"מ ארי' ליב ראב"ד דק' דובנא, רישא, אמשטרדם, התן הגאון הנשר הגדול בעל חכם צבי, בהג"מ שאול אבד"ק לוקאטש, קראקא, אמשטרדם, בהגאון רבן של כל בני הגולה רבי העשיל. נולד לאביו הגאון בעיר רישא בשנת תע"ז ובשנת תצ"ד לערך התחתן עמו אביו עם הגאון ר' אברהם כהנא בעת שהי' אב"ד בדובנא (אשר עבור שהיתה אשתו יפ"ת והשר מאוסטראה חמד את יפיה ברח הג"מ אברהם מאוסטראה בלילה לדובנא) ובעודו צעיר לימים כבן ך' שנים נתקבל לאב"ד בעיר לוקאטש (על כסא אא"ז ר' שאול) ויהי אחרי מות משה

כהנא גיסו בשנת תק״ה מלא הוא את מקום גיסו [5] והותנו בתור אב״ד ור״מ בדובנא והיה אז בן כ״ח שנים, ונמצא ממנו הסכמה בעת שהי׳ אב״ד בדובנא ע״ס „ברוך מבנים אשר“ (זאלקווי תק״ט) וחתם הק׳ שאול בהג״מ ארי׳ ליב אבד״ק דובנא, ועל ש״ס קטן דפוס אמשטרדם, וע״ס מפלגי ראובן (זאלקווא תקל״ה) וחתם בשנת תקט״ו: הק׳ שאול בה״ג ר׳ אריה ליב ז״ל חונה בק״ק דובנא ומצ״פ לק״ק אמשטרדם. ואחיו הצעיר הג״מ צבי הירש שהי׳ אח״כ אבד״ק ברלין, כתב מכתב אליו לדובנא בדבר אש המחלוקת של דודו הגאון יעב״ץ עם הג״מ יונתן אבד״ק אה״ו (ע׳ שארית ישראל, אמשטרדם תרט״ו). ובשנת תקט״ו כשמת אביו הגאון ר׳ ארי׳ ליב אבד״ק אמשטרדם. זכה הוא לשבת על כסאו אחריו בעדת אשכנזים שם בהיותו בן שלשים ושמונה שנה, ויהי׳ שם אב״ד כשלשים וחמש שנים, וימת שם בשיבה טובה בן שבעים ושלש שנה ביום ש״ק לע״ע ז׳ תמוז שנת תק״ן, חבר ספר „בנין אריאל“ ב״ח (נדפס באמשטרדם תקל״ה), וגם נמצא ממנו איזה פסקים ושו״ת בספרי גאונו דורו, והתחתן עם בנו ארי׳ ליב עם דודו הגאון יעב״ץ, בעוד יעקב הי׳, כנראה מתשובתו להג״מ מאיר אבד״ק קאסטנטין ישן (שו״ת מים חיים) — ונמצאות ממנו הסכמות רבות למאות אין מספר, והיה גם משורר ופייטן כנראה ממחברתו „שירות ותשבחות, לאל אלהי הרוחות“, שהתקין לאמר אחר תפלת מנחה בש״ק כ״ז לחדש אדר תקכ״ז, ליום מלאות י״ח שנה למעלת ווילהעלם החמישי פרינץ מן אראניע (ע׳ בני יונה 36—37). ואלה הדברים החרותים על מצבתו שהעתקתי מס׳ העורבים הנ״ל וז״ל:

בנין אריאל.

פ״נ אדמו״ר הרב המפורסים מו״ה שאול זצלה״ה בן אדמו״ז מוהר״ר אריה ליב זצלה״ה, בעל מחבר ספר הדרי תורה ובית תלמוד הנכללים בבנין אריאל. בן ל״ח שנים היה שאול במלכו על כסא אבותיו נ״ע פה קהלתינו. ונפטר בשיבה טובה בן ע״ג שנים ש״ק לעת מנחה ונקבר למהרתו יום א׳ ה׳ תמוז ותהי ה׳מ׳ש׳ר׳ה על שכמו לפ״ק ת׳נ׳צ׳ב׳ה.

[5] וה׳ ה״ם שש כמוצא שלל, כי מצא שגיאה קטנה בס׳ כלילת יופי להגאון החוקר הגדול מר ח״ן דעמביצער שכתב שהג״מ שאול נתקבל לאב״ד בדובנא אחר מות חותנו ולא ידע מפנקסי דובנא! מדוע לבו איננו מרגיש על אי־ידיעותיו הרבות שעצמו מלספר ברשימתו? טול קורה מבין עיניך...

ואת יתר תולדות רבנו שאול כתבתי על ספרי באריכות אחריו להתיחס.

כ) הגאון המקובל מו"ה נפתלי הירץ בהגאון הגדול ר' צבי הירש אבד"ק האלבערשטאט בהגאון מו"ה נפתלי אשכנזי איש צבי אבד"ק קאוולי ולבוב. חתן הג"מ מש"ה פנחס חריף. הג"מ נפתלי הירץ הי' הבן השני של הגאון ר' צבי הירש חתן הגאון ר' שמחה הכהן ראפפורט והבן הבכור הי' הגאון ר' שלמה דוב אבד"ק לובטש ודק"ק גלוגא חתן הג' בעל פני יהושע (ולא כמו שכתב ה' ח"ם שהי' הבן הראשון של הג' ר' צבי הירש כנודע). והיה חתן הפרנס ר' יעקלי באב"ד מבראדי בהג"מ יצחק אבד"ק בערזאן ובראד, בהפרנס ר' ישכר בעריש בה"ג ר' העשיל. ואשתו הרבנית שמה פיידיל. ולמד בצוותא הדא עם גיסו רבנו יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו ועם הגאון בעל נודע ביהודה בבראדי, ובעודו צעיר לימים נתקבל לאב"ד ור"מ דק"ק קאוולי. ושם בעה"ח על הכרוז והרם על הפראנקיסטים שהי' ביומי דשוקא בק"ק בראדי ביום כ"ו אייר הי"ש"ד לפ"ק עם דודו הג"מ חיים כהן ראפפורט אבד"ק לבוב ועם אחיו ר' שמחה אבד"ק דעסויא, ועם גיסו הגאון מ' יצחק אבד"ק אה"ו, והוא השלשה עשר, התם: ה"ק נפתלי הירץ הי"ק קאוולי ומצ"פ לדובנא (ע' פראנק ועדתו 81). ובשנה זו נתקבל לאב"ד בדובנא על מקום הגאון ר' שאול, והיה אחד מהרודפים אחר צבי שבור הכת ש"צ ימ"ש והכריז החרם הנ"ל בדובנא (ע' פראנק 145), והיה רבו של החכם המליץ ר' שלמה בר' יואל מדובנא „רש"ד", ובעת שנסע דרך ברלין וראה שתלמידו הה' רש"ד התחבר עם רמ"ד קרא עליו מקרא שכתוב „בהתחברך עם אחזיהו פרץ ד' את מעשיך", ומסבה זו נתפרדה החבילה בין ה"ה רש"ד והחכם רמ"ד (ע' מכתב רש"ד לה"ה הרוו"ה, קורות היהודים בהאלבערשטאט 179 להד"ר אויערבאך, תולדות הספרות להד"ר קארפלים). ונמצא שו"ת מהג"מ רג"ה בס' אור ישראל בנידן הגט מקליווא, ביחד עם אחיו הבכור הג' ר' שלמה דוב אבד"ק גלוגא, ובשו"ת מים חיים להג"מ מאיר אבד"ק קאסטאנטין ישן בן יעב"ץ משנת תקל"ה, גם הסכים על ספרים רבים ובש' תקל"ו ע"ס מים קדושים (מעזיראב מים קדושים לפ"ק) והתם שם יום א' כ"ג אייר תקל"ו „הק' נפתלי הירץ החונה בק"ק דובנא", ונפטר פה עשרה ימים בחודש אייר שנת תקל"ז. וברשימת הנפטרים בבהכנה"ג פה כתוב : „לזכרון א"נ מורי מורנו רבי נפתלי הירץ בן מורנו ורבנו רב רבי צבי הירש עשרה ימים בחודש אייר". ואת יתר תולדותיו

ותולדות בניו ניניו ונכדיו עד היום הזה כתבתי באריכות בספרי קרית חכמים, ומשפחתו היתה אשכנזי איש צבי.

כא) הגאון ר׳ זאב וואלף בהג״מ נפתלי הירץ, נולד לאביו בשנת תק״ה בעיר בראדי, ואח״כ התחתן עמו אביו עם הגאון מוהר״ר נחמן היילפרין אב״ד בקלויז בריסק דליטא, ושם אשתו הרבנית מרת יוטא, ובעודו צעיר לימים נתקבל לאב״ד בעיר ראדיוויל, ונמצא ממנו תשובה אחת בעת שהי׳ אב״ד בעיר ראדיוויל בס׳ תפארת צבי בתקנות עגונות ס׳ ב׳, וכותב שם המחבר אליו: כבוד ש״ב הרב המאה״ג מוה׳ זאב וואלף אבד״ק ראדיוויל. וגם מובא בשו״ת נוב״יק האה״ע ס׳ ואו. ובשנת תקל״ז בהיותו בן ל״ב שנים מלא את כסא אביו בדובנא, ונמצא ה״י על פנקסי דובנא מיום כ״ח תמוז תקל״ח, הק׳ זאב וואלף חונ״ק דובנא רבתי (עלה ק״ח). ונמצאו ממנו הסכמות ע״ס מרגליות התורה, מיום ד׳ כ״ב אלול תקמ״ה, תשואת חן (דובנא תקנ״ז), בת עיני (דובנא תקמ״ה) ועוד רבים. והיה איש אמיד, כנראה מזה שנדב פרוכת יקר לבהכ״נ עם אותיות של כסף הקדוש של שלש רגלים, וכתוב על הכפורת באותיות כסף „ז״נ הרב מוהר״ר זאב וואלף נ״י בהגאון מ׳ נפתלי הירץ ז״ל ואשתו הרבנית מ׳ יוטה ת״י, שעלה לסך חמש מאות רו״כ בדנציג (כן סיפר לי נכדו המו״צ דפה הרב זאב וואלף שליט״א). בחצי אלול שנת תקנ״ב מתה עליו אשתו הרבנית מ׳ יוטא, אז נדב אלף ז״ה פיליש ומסרם למנהיגי קהלתנו לעלות רוחים עשרה למאה לצדקה ביום היא״צ של הרבנית מדי שנה בשנה (פנקסי דובנא ע״נ ע״א). ונמצא ממנו הסכמתו ביחד עם גיסו הג״מ נתן הלוי הורוויין אבד״ק ישרה לבן בהג״מ יצחק הלוי הורוויין אבד״ק אה״ו, ומת בן נ״ה שנים בשנת תק״ס לפ״ק. ואלה הדברים החרותים על מצבתו (שהוקמה מחדש על ידי נכדו האב״ד בעירנו הג״מ מנחם מענדיל נ״י אויערבאך):

„פ״נ הרב ר׳ זאב וואלף אב״ד ור״מ דקהילתנו בן הרב הגאון המפורסים בדורו בנגלה ובנסתר ק״ש ה״ר נפתלי הירץ ז״ל אב״ד ור״מ דקהלתנו. תנצב״ה. ואת פקודתו שמרה רוחנו שלא לתאר אותו בשבחים. שנת ה״א תק״ס לבה״ע.״

ואחרי מותו ישב על כסא דובנא בין מלכא למלכא גיסו הגאון ר׳ נתן הלוי איש הורוויין בהגאון ר׳ יצחק הלוי אבד״ק אה״ו, ונמצא ה״י בפנקסי דובנא משנת תק״ס כ״ו סיון והתם: ה״ק נתן הלוי

איש הורוויץ אבד"ק שדה לבן, נפטר בעיר דובנא בלא זש"ק, ומנוחתו אצל גיסו הגאון הנ"ל ומצבתו ומצבת אשתו הוקמו מחדש.

כב) הגאון מוה' חיים מרדכי מרגליות, אחי הגאון הנודע מוה' אפרים זלמן מרגליות. נבחר על כסא דובנא אחרי הגאון הנ"ל והי' מקודם אבד"ק ברעסטיצקי, ונמצא ממנו הסכמות ע"ס מחצית השקל (פאריצק תקע"ט) מיום ד' ט"ו שבט תקע"ו, ה"ק חיים מרדכי מרגליות חונה בק"ק דובנא רבתי ובק"ק ברעסטיצקי, ע"ס של"ה (פאריצק תקע"ז). על ספרי ה"ב (ראדיוויל „אל זרע אברהם אהבי" לפ"ק) מיום ד' י"א אלול תקע"ט *) והקים בית דפוס חדש בעירנו, והדפיס בדפוסו ספרו שערי תשובה, ומסבה זו נסע מעיר דובנא, ואת ספרו ה"ב השלים אחיו הג"מ א' ז' מרגליות, ונפטר בעיר דיניווייץ.

כג) הג"מ חיים יעקב בהגאון מוה' זאב וואלף, היה מתחלה אב"ד בעיר ראוונא, ואחר שנסע הג' בעל שערי תשובה מדובנא מלא הוא את מקום נחלת אבותיו בדובנא, והיה תלמידו של הגאון ר' ניסן דיין ומו"צ בעת ההיא בדובנא בעל „עצי לבונה" ומעין גנים, והסכים ע"ס שם. בימיו הי' הגאון הגדול החכם מוה' אלעזר אויערבאך מקודם אב"ד בעיר טאלטשין ואח"כ ראב"ד בדובנא, רבו של הגאון בעל „לבושי שרד" מחבר ס' טורי אבן שו"ת, נפטר בדובנא שנת תקפ"ט, והוא דודו של הרב הגדול הר"צ דפה מ' יוסף ליב אוירבאך — פעסים, חבירו של הגאון בעל עצי לבונה (ע' מאמרי לה"ב הצפידה 169 ש' תר"ס), ונכדי הגאון ר' אלעזר אוירבאך המה בני ר' אלתר ז"ל ציקערמאן — ואחיו ר' יאקיל צוקערמאן בדובנא. — הג"מ חיים יעקב הי' חתן ר' דוד פרנס ונפטר בדובנא וזה מצבתו:

„פ"נ מרא דאתרא הרב מורנו ר' חיים יעקב בהרב הגאון מורנו ורבנו זאב וואלף האב"ד דקהלתנו ואת פקודתו שמרה רוחנו לבל לתארו בשבחים נ' ביום הכפורים שנת תר"י לפ"ק".

ולא כמו שכתב ה' ה"ס שנפטר בשנת תר"ה — והאבן העדות (ע' שו"ת מים חיים ס' ו', רבני מינסק וחכמיה, שה"ג החדש ז').

---

*) בשנת תקע"ח בעת שנתאספו גדולי חכמי היהודים מכל מדינת רוסיא לעיר ווילנא לבחור שלשה נבחרים (דעפוטירטע) לעיר המלוכה פ"ב להביא לפני הממשלה הרוממה את עניני הכלל, היה גם הוא בין הג' אלה וחתם א"ע ה"ק חיים מרדכי מרגליות אבד"ק דובנא (ע' ק"נ 35).

כד) הגאון הגדול מוה' דוד צבי אוירבאך אב"ד דק' דובנא התן הגאון מוה' חיים יעקב מלא אחר הותנו בדובנא, חבר ס' „מלבושי טהרה" ועוד חבורים רבים ונמצאים בכ"י אצל בניו רבני דובנא יושבי על מדין פה. בנו הבכור האב"ד מוה' מנחם מענדיל אוירבאך ובנו השני המאה"ג החסיד ירא ד' מוה' זאב וואלף נ"י.

* * *

אלה המה רבני דובנא משנת ש"ם לפ"ק, דור אחר דור בקצור נמרץ, בס"ד ישר ונכון, ואת יתר תולדות רבני עיר דובנא דייניה והכמיה וגם כל שלשלת יחוסם ותולדותם ותולדות בניהם אחריהם עד מינו אלה איש על מהנהו ואיש על דגלו באותות לבית אבותם, כתבתי באריכות ובאהבה על ספרי הנקוב בשם „קריית הכמים" אשר אתי בכתובים.

פרק שלישי.

וכעת נצא לבקר הלאה את דברי בעל המאמר דנן.

בגליון 8: „הראשון מבני המשפחה פרנס, אשר מצאתי על בית הקברות של העיר דובנא, הוא ר' אברהם פרנס אשר לפי המסורה היה התן הט"ז שנשא את בתו מאשתו השניה וזה מצבתו". כל דבריו אלה ויחוסו אל הט"ז ומצבתו ומצבת בנו ונכדו לקח ה' ה"ם אות באות ממאמרי „לקורות היהודים בוואלין" (הצפירה גליון 164 ש' תר"ס) ואת תולדותם ושלשלת יחוסם אל משפחת הורוויץ, עי' בספרי „עטרת הלוים" 20. שם: „הרב הגדול מו"ה שמואל ב"ר דוד בירנבוים נכד הגאון ר' עקיבא איגר, והיה יליד פוזנא ונתגדל שם ומנעוריו למד בבית ספר לעם". גם זה ללא אמת, ואלה תולדות הגאון הנ"ל: הג"מ ר' שמואל נולד בעיר פילין (פ' פעטרקאב) בשנת תקע"א, לאביו ר' דוד ולאמו שרה, הנקרא בשמו ר' דודל שרה'ס, והוא אחד מארבעה בנים שנולדו להורי', הבכור מ' צבי, השני מאיר, השלישי הוא, והרביעי אברהם, ואחותם מ"ת בריינדיל אשת הרב מו"ה ליבש הירשבערג אב"ד בעיר פילין, ונקרא בשמו ר' ליבש פילצער, אביו ר' דודל התחתן עמו עם הגאון ר' עקיבא איגר, ולקח את בתו לאשה, ולמד בישיבתו הרמה בעיר פוזן י"ב שנים, ונולד לו מבת עקיבא־גאון בן אחד ושמו צבי, ושתי בנות, אחת היתה אשת הג' ר' זלמן בראדסקי בקיעב, והשנית היא אשת הגאון אב"ד בעיר לבוב, ואחר מות אשתו בת ר' עקיבא, שב לעיר מולדתו פילצה, ואח"כ חזר וקבע

מושבו בדובנא, כי לקה את בת הגביר ר' יצחק מארשאלקאוויין מדובנא ושמה שרה, וילדה לו בן וקרא שמו יו"ט ליפמאן ע"ש הגאון בעל תיו"ט שהתיחס אליו, ומת הילד, וכל ימי ישיבתו בדובנא היה על התורה ועבודה ולא פסק פומי' מגירסא ומת בן שבעים ושש שנים, ביום עש"ק ער"ה ניסן תרמ"ה, והגאון ר' אברהם בנימן קלוגר שהי' אז בעת ההיא בעירנו קרא עליו מספד תמרורים לפני בהכנ"ס הגדול, וגעו כל העם בבכי, גם הרב האב"ד הספיד אותו לפני מטתו, והג"מ משה נתן הלוי רובינשטיין שהי' מו"צ בעת ההוא בעירנו, כעת אבד"ק וויניצא, קרא עליו למספד ולבכי בביהמ"ד אברהם מרדכי. ותולדה קצרה זו גם היא מהאה גלויה נגד ה' ח"ס, איך הוא אומן גדול ובקי במקצוע התולדה, אשר אף תולדות גאון זה שנפטר לפני שנים אחדות לא כתב כראוי, וכל דבריו בדוים ולא דובים ולא יער והאמת כאשר כתבתי אני. (שמעתי מפי איש נכבד הישיש ה' קלמן בראנדים מקאוולי ש"ב של הגאון הנ"ל — ודבריו נאמנים).

בגליון 9: „ר' שלמה מדובנא היה נכד הפרנס ר' מאיר מדובנא".

ואלה תולדות החכם רש"ד בקצרה, החכם ר' שלמה נולד בעיר דובנא בשנת 1738, כ"ח תשרי תצ"ח, לאבי' ה"ר יואל שהי' יליד קרעמיניין ממשפחת סופרים ביחסם אל עזרא הסופר. והיה מתלמידיו של הגאון ר' נפתלי הירץ אבד"ק דובנא, אח"כ התגורר בעיר ברלין והיה מורה לבני רמ"ד, והיה אחד ממבארי התנ"ך ובהיותו בברלין חבר ס' אבל יחיד, שיר מספד על מות הגאון „יעב"ץ" (ברלין תקל"ו) וחבר הקדמה לס' לישרים תהלה (ברלין תק"ם), וס' קול שמחה, אח"כ עזב את העיר ברלין מסבות רבות, ובא לעיר ווילנא לערך שנת תקמ"א לקבץ התומים על החומשים עם הבאור ותיקון סופרים ות"א מהדש, והכמי עיר ווילנא מרכזי הרוח לחכמי ישראל אז, תמכו את לבו והזקו ואמצו בידו לעשות את מלאכתו ויתנו עדותם עליו בכתב ידיהם, כעדות הסכמת הג"מ נח מינד"ס מחותנו של רבנו הגר"א מווילנא, מיום ד' כ"ח ניסן תקמ"ב, והרב הח' המפואר ר' יוסף ב"ר אליהו פעסלעס, והח' רש"ד התאכסן בבית הח' ר' יוסף הנ"ל, שם ליום השלמת כתיבת כל כ"ד ספרי קודש על הקלף בדיו ובשרטוט ובגלילה ובקדוש השמות הקדושים ובדקדוק שאר משפטי הכתיבה, אשר לא היה כמוהו בישראל (כנראה היה גם הוא סופר סת"ם כאביו ומשפחתו), חבר ס' ברכת יוסף (דיהרנפורט תקמ"ג) ע"ד המסורה והגהת הס"ת ונ"ך ובסופו שיר י"ז בתים לכבוד הח' יוסף הנ"ל (ע' ק"נ 222, ק"מ ב'), ורכש לו שם בית אוסף ספרים גדול וכ"י

רבים שקנה הה' רש"י פין אח"כ, ומשם באו לקהלת משה פרידלענדר בפ"ב, והיה מדקדק גדול ומליץ ומשורר כנראה משירו היקר על „מדת החנופה" שנדפס ב„המגיד" תרל"ד גליון 35, „השחר" שנה ח' מאמר נאה וגאון, וכתב הקדמה למחזור רווה"ה ע"ש. ונסע מעיר ווילנא לערך שנת תקמ"ח ובא לעיר אמשטרדם, משם כתב מכתבו לרעו הה' ר' וואלף היידינהיים מיום א' סיון תקמ"ט, ונדפס בל"א בס' „לקורות היהודים בהאלברשטאט" צד 179 להד"ר אויערבאך, ונעתק לעברית בס' תא"ש להח' לאנדסהוט צד 121, ונפטר שם 23 יאני' 1813, תקע"ג, בן שבעים וחמש שנים, ובנו הוא אברהם משה נפטר באמשטרדם (כנראה גם שם א"ז אבי ר' יואל היה אברהם משה כנ"ל) ונמצא ת"י תולדתיו באריכות מפי מקור נאמן ששלח אלי החכם החוקר הגדול הפרופ' ד"ר א' ברלינר שיחי'. ממשפחתו בדובנא משפחת „אפטיק", „חרל" בקרעמיניץ, וה"ר יואל בהפרנס ר' מאיר הי' איש אחר, שני יוסף בן שמעון בעיר אחת, ונמצא ח"י של ה"ר יואל הפרנס בפנקסי דובנא עלה כ"ז ע"ב על נוסח השבועה ותקנות הרעסטר מער"ה סיון תקל"ז, וחתם יואל בהפרנס דד"א, וע"ד ר' מאיר גינצבורג בהגאון מ' יצחק ארי' הנדפס בהבקר אור, 314, 1, טעה בעל המעתיק שם וכתב מאיר בהגאון ר' יצחק ארי', תחת שם בהגאון ר' יצחק אייזיק גינצבורג, והוא הג"מ מאיר בהג"מ יצחק אייזיק גינצבורג אב"ד דק' ווזין, ואח"כ ראב"ד דק"ק דובנא חתן הגאון ר' שמחה ראפ"פ, והי' ראב"ד ביחד עם בן גיסו ר' נפתלי הירץ אב"ד דשם ונמצא ממנו הסכמתו ע"ס תקנתא דמשה (אלעקסניץ תקכ"ז) וחתם שם מאיר בהגאון ר' יצחק אייזיק גינצבורג, וכתב שם המחבר עליו בפירוש הסכמת ש"ב הגאון מאיר שהי' אב"ד בכמה קהלות וכעת ראב"ד בק"ק דובנא רבתי (ע' תמ"נ 245) ולכן טעה מהעתקה זו הח' החוקר הגדול הפרופ' ד"ר א' הרכבי, וכתב שזה ר' מאיר היה פרנס דד"א בעת ההיא, אך האמת שהגאון ר' מאיר גינצבורג שנמצא ח"י בפנקסי דובנא הי' ראבד"ק דובנא, בעת ר' מאיר ב"ר יואל הי' פרנס דד"א, ועל ר' מאיר הפרנס זה כיון הח' ריב"ל בספרו בית יהודה, וה' ח"ס כתב אך לא ידע מה שכתב (ע' רשמי זכרונות לקורות עיר ווזין, „המליץ" גליון 151, 1893, קהלת 72).

בגליון 10 שם: בדבר הדאקטרים ר' שלמה ובנו ומצבתם ויחוסם אל המשורר אב"ג, לקח אות באות ממאמרי „מצבות עתיקות בדובנא" (המליץ 272, 1899) ששם העתקתי את מצבתם ומצבת אשת

המשורר אב״ג, אשר בחר שם מקום לקבר אשתו אצל הד״ר ר׳ שלמה ראזינבערג, בעבור שהמשורר אב״ג הי׳ יליד קאסטאנטין מקום מולדת אשת הד״ר שלמה והי׳ בודאי ממכיריו. ועי״ד הד״ר ראזינבערג ואביו הגאון ר׳ אלי׳ אב״ד בעיר המלוכה ווין, נודע לי כי הגאון ר׳ אליהו הוא בעל המחבר ס׳ עטרת אליהו משידלוב, והי׳ בשנת 1754 בווינא, והתנורר זמן מה בשם, ע״כ התיחס בנו עליו שהי׳ אב״ד בווין, או אחרים יחסו אותו משם. וזאת עשו רבים וכן שלמים אף אם לא נולדו ולא מתו בווין, ואחר אשר בעל עטרת אליהו הי׳ בשנת 1754 בווין והדאקטר שלמה מת בדובנא בשנת 1825 ונקרא „האי סבא״, אפשר להיות שזה היה בנו. ואיננו דבר פלא כי בזמן ההוא בנו של גאון תלמידי למד חכמת הרפואה ונעשה דאקטר? כי בעל „מעשה טוביה״ אשר הי׳ במאה הי״ז היה ג״כ דאקטר ורבים כמוהו (ממכתב הה׳ הד״ר גידעמאן אבד״ק ווין אלי). ושמעתי מהישיש ר׳ שמואל לנדא, ששמע מאבותיו, כי הד״ר ר׳ שלמה הי׳ מלפנים ד״ר בצבא — ואח״כ התפטר ממשמרתו וקבע ישיבתו בדובנא, והתחתן עם בנו ר׳ געציל עם בת דאקטער וזה מצבתה:

אשה הצנועה מרת צעטיל בת הרב הדאקטער מ׳ גרשון
אשת הרב הדאקטער מ׳ אלקים געציל י״ח אדר תרי״ד תנצב״ה.

וכל דברי ה׳ ה״ם בהשערתו, שהדוכס ליובאמירסקי בשובו מנסיעותיו מחו״ל הביא עמו את הד״ר מווין, כ״ז ללא אמת. ועליו להביא מקור נאמן וראיה לדבריו, בעת שהד״ר רוזנבערג הי׳ משידלוב ואשתו מקאנסטאנטין ישן ולא מווין!

פרק רביעי.

יען אשר בשטנת ה׳ ה״ם אלי, אדיר כל הפצו לשים לאל את כל עבודתי שכתבתי במאמרי „לקורות היהודים בוואלין״, שהוא אך מעט מזעיר הומר לתולדות גדולי ומנהיגי אנשי שם שהיו בעיר דובנא, ומגמתו לבטלו בשלילה, בכתבו אשר אין כאן לא דובים ולא יער, רק מצאתי מצבות בספרי התולדה וקראתי עליהן שמות אנשי שם מדובנא. אי לזאת מצאתי לנכון לפני והובה לנפשי לתת לפניך, קורא יקר! עוד תולדות אחדות ממנהיגים אנשי שם וחכמי עיר דובנא. עם מעט קט מתולדותם ותכונת נפשם. ואשר היו לתהלה ולתפארת לבניהם אחריהם.

הלא המה משפחת פרנס־מארשאלקאווין הנקראים ב׳ר׳ץ׳ם (ר״ת בני ר׳ צדוק׳ס).

א) הרב. הגביר הנודע בצדקתו מו״ה דוד פרנס, בהרב הגביר המפורסם מו״ה משה פרנס הוואלין, בהרב הגביר מו״ה דוד פרנס בהרב הגדול המפורסם מו״ה אברהם פרנס בהרב המאוה״ג מו״ה זאב וואלף אבד״ק אליק, שהיה חתן הרב הגאון הנודע מו״ה שלמה ר׳ ליבוש׳ס אבד״ק פולנאה ולובלין, הנקרא בשם מהרש״ל השני רבו של רבנו השל״ה. ולפי המסורה הקבלית אצל נכדיו הי׳ הרב ר׳ אברהם חתן בעל הט״ז. הרב ר׳ דוד פרנס היה נודע ומפורסם בצדקתו ובתום לבבו בעת ההיא, והחזיק לתלמידי חכמים לומדי תורה בבהמ״ד אשר בנה מכספו בחצרו (הנקרא בעת ע״ש בנו ר׳ צדוק ברצ״ס קלויז). הוא היה אחד המיוחד מגבירי וקציני עירנו בזמנו. ושמעתי מנכדו הרב המו״ץ מו״ה זאב וואלף נ״י, אשר מרוב חיבתו לתורת ה׳ תמימה ומאהבתו לת״ח ומוקיר רבנן, ערך שלחן ללומדי תורה מבית מדרשו מדי חדש בחדשו ועשה סעודה כסעודת שלמה בשעתו, וכל אחד מהת״ח עשה סיום על איזה מסכת בש״ס, והוא שמח מאד בשמחת סעודת מצוה זו. עד יום מותו למד בצוותא חדא עם רב אחד שיעור מדי יום ביומו, וזכה לראות עולמו בחייו, בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובחכמה שגם עלו מעלה על פסגת האושר ועושר, ואצלו הי׳ תורה וגדולה נצמדים במקום אחד, ומפני גודל חשיבתו בין אצילי ורוזני פולין, שבא עמהם בברית המסחר, הי׳ קוראים לו בשם „מארשאלעק״ בשפת פולנית שנגזר משם „פרנס״ בעברית, ומטעם זה נתן לו השם „מארשאלקאווין״, אשר עד היום השם הזה הוא לכבוד ולתפארת לצאצאיו יוצאי חלציו. הוא היה חתן הרב הנודע ר׳ צדוק, הנקרא בשם „ר׳ צדוק דער רייבער״, בן הגאון החריף מו״ה משה פנחס חריף אבד״ק לבוב, חותן של הגדול ר׳ נפתלי הירץ אשכנזי אבד״ק קאוולי ולבוב, אבי הגאון ר׳ צבי הירש אבד״ק האלבערשטאט, נכד של הגאון המפורסם בדורו מו״ה משה חריף, חותן של רבנו שבתי הלוי הורוויץ בעל ווי העמודים בן השל״ה, ושם אשת ר׳ דוד הנ״ל אסתר. והתחתן בניו ובנותיו עם גאוני הדור, ונתן להג״מ חיים יעקב בנו של הגאון מו״ה זאב וואלף אבד״ק הובנא את בתו לובא לאשה (נפטרה י״ז שבט תר״ז), ועם בנו הרב הגביר ר׳ צדוק התחתן עם הגאון הגדול שלשלת היוחסין מו״ה מרדכי צבי הלוי הורוויץ אבד״ק הארהיב. הגביר ר׳ דוד הנ״ל נפטר בשם טוב זקן ושבע ימים, וזה תואר מצבתו:

"היום נפל שר וגדול בישראל, זקן ושבע ימים, הגביר המפ' בכל הארץ מו"ה דוד בהרב מו"ה משה פרנס, י"ג אדר א' תקפ"א תנצב"ה".

ב) הרב הגביר הנודע מו"ה צדוק בהרב הגביר המפורסים מו"ה דוד פרנס־מארשאלקאוויץ, היה אחד מהמצויינים בין נכבדי וקציני עיר דובנא, ונודע בצדקת פזרונו בקהלתנו. הוא היה החתן הרב הגאון הנודע מו"ה מרדכי צבי אבד"ק הארחוב בהגאון רבשכבה"ג מרן יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו (דבר זה נעלם מעיני הח' בעל דעת קדושים). ומתכונת נפשו הטהורה נודע לנו שכל חפצו ומגמתו תמיד לדאוג עבור אחיו עניי עמו, והיה ראש וראשון לכל דבר שבצדקה, וכל מעשי צדקתיו ועבודתו בצרכי הצבור היו אך לשם שמים בלי שום צד פניי אהרת או יחס כבוד מדומה הוא בנה מחדש שנית את בית מדרשו של אביו ונתן ישמה כלי הקודש כלי כסף וכל צרכי הבית ביוה נדיבה. גם ספרים יקרים למכביר. הביהמ"ד הזה נקרא עד היום על שמו הטוב בשם ר"צ ברצ"ס קלויז. גם לכל שאר בתי מדרשים אשר בתוככי עירנו נתן במתנה מנורות יקרות מעשה חושב אשר המה יקרי המציאות בדורנו. והתקין הרבה תקנות טובות ומועילות, גם הניח אחריו מעזבונו נחלות רבות אשר כסף פרי הכנסתן מוקדש לדברים שבצדקה, כמו עבור מעות חטים לעניים על חג הפסח ועוד... גם נתן להדוכס לויבאָ־מירסקי סכום כסף רב בתנאי אשר הדוכס מחויב לתן מדי שנה בשנה בחורף סכום עצים מסוים לעניי עירנו. ונמצא ה"י בפנקס של חברת "חסד של אמת", שהוא היה אחד ממיסדיה בעת החולירע ר"ל בשנת תקצ"א, והוא ראש צמרת הא"ז "משפחת בר"ץ" בדובנא. והניח אחריו ברכה בן אחד וארבע בנות, והתחתן עמהם עם גאוני גדולי היחש בדורו, אשר מהם השתרגו והסתעפו ענפים רבים ענפי ע"ן אבות, ומהם יתד ופינה למשפחות רמות בישראל, והיינו: משפחות ראפפורט, אשכנזי, עליאש, לנדא, הורוויץ ועוד, ונפטר בשם טוב לתפארת לדור עולם לזכרון, וכה תקונן עליו מצבתו מרה:

"שאל נא אתה הגבר, למי נחצב פה קבר, כקטן כגדול הבינו דעת, תצלנה אוזן שומעת, פה נטמן מו"ה צדוק במו"ה דוד ב"ר משה פרנס, גם בשמו בלבד תכירהו, מי ומי הוא תדעהו, נאסף אל אבותיו יום ג' י"ט סיון תקצ"ה לפ"ק תנצב"ה.

ואשתו מרת נעכה ברינדיל נפטרה ביום א׳ ו׳ ימים לחודש אדר־ראשון שנת תר״ט לפ״ק, ועתה אציגה נא לפניך, קורא יקר! אך מעט מתולדות בניו בקיצור נמרץ.

ג) בנו היה הרב הגביר החריף מו״ה יצחק הנודע בשמו ר׳ איציקל ר׳ צדוקס מארשאלקאווין, והוא אבי הר״ב הגביר ר׳ מרדכי צבי הירש מארשאלקאווין, והותנו של הגאון ר׳ שמואל בירנבוים ז״ל.

ד) הרב הגאון המפורסים בדורו צדיק ונשגב שלשלת היחס מו״ה צבי הירש הכהן בהרב הגאון הגדול מו״ה נפתלי הירץ הכהן ראפפורט מלבוב, נכד של הגאון הנודע ר׳ זלמן פערליש כ״ץ ראפפורט מבראדי, הי׳ חתן הרב ר׳ צדוק מארשאלקאווין. גדולתו של איש המצוין הזה עצמה מלספר, ודלה העט אשר בידי הכהה לתאר בשרד עלי גליון את רוממותו של האיש המצוין הזה, כי היה רם ונעלה בבני־דורו, בתכונת נפשו הטהורה, והיה אחד מגאוני הרוח בזמנו, ומלבד שהיה גאון תלמודי בחריפות עד להפליא, הי׳ גם חכם גדול בלשונות ומדעים, אף חובב עמו בלי מצרים, וקיבל את כל איש ואיש באשר הוא אדם בספ״י, והיה עניו ושפל ברך מאין כמהו, עד שאין גומרין עליו את ההלל הגדול. ואם אמנם כי היה איש עשיר ובצל הכסף התלונן, בכ״ז לא הניח את ידיו מלעסוק בלמודי ה׳ באהלי שם ואהלי התורה, והיה כמעט ר״מ בישיבת גאוני דובנא בעת ההיא. ולא מש מבהמ״ד יומם וליל, גם חיבב את תלמידיו יותר מבניו, והיה מקיים את התורה מעושר. ושמעתי מספרים עליו כי מעודו לא כעס על שום איש, והנהיג עצמו לאכול חולין על טהרות הקודש, וכל מלבושיו שלבש עשה לו אך ורק מכסף של „פדיון בכורים״, ואמר כי זה הלקו ופרי עבודתו באמונה ע״פ תורתנו הקדושה שזכה לו מצד הכהונה, ויהי אח ורע לכל איש צר ומצוק, וביתו היה פתוח לרוחה לכל עובר אורח, ובצדק נוכל לאמר עליו, כי העניים היו בני ביתו ומאוכלי שלחנו יומם וליל, ומדברו היה תמיד בנחת כדברי חכם אמתי. חיבר ספר „עזרת כהנים״ ו„תוספת העזרה״ על ספרא, ונדפס ח״א בווילנא בשנת תר״ה, וכל גאוני זמנו נתנו הסכמתם עליו ועטרוהו כבוד ונתנו לו תואר גאון גדול, וח״ב נדפס אחר פטירתו ע״י חתנו הרב הגדול מו״ה שלום הלוי מאירסאהן בזיטאמיר תרכ״ו, ואת צבי תפארת מעשיו מר תקונן האבן מראשותיו:

„הה! ליום כי שקעה השמש בצהרים, ונר אלהים כבה,

חשך מאור עיננו, ונפלה עטרת ראשנו, הוא הגבר הוקם עָל, ביראתו ובחכמתו, אשר מעודו לא מש מאהלה של תורה, ועמל ויגע לכון האמת לאמתו, אף חכמתו עמדה לו, להגדיל תורה ולהאדירה, בחיבורו הטהור ס׳ „עזרת כהנים״ ו„תוס׳ העזרה״ על ספרא. הלך תמים ופועל צדקות, חבר ליראי ה׳ ולחושבי שמו, הצנע לכת עניו ושפל ברך, אהוב ורצוי לכל אחיו, מוכתר בנימוסין כתר תורה וכתר כהונה וכש״ט עטרוהו יחד זר תפארה, רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביו שבשמים, עד יגע עליות נשמתו הטהורה למרום, ה״ה הרב הגדול בדורו הגאון המפורסם בנש״ק מו״ה צבי הירש הכהן ראפפורט זצ״ל בן הרב הגדול המפורסם מו״ה נפתלי הירץ הכהן ראפפורט מלבוב.

הלך לעולמו יום ד׳ ג׳ אדר שנת תרכ״ה לפ״ק תנצב״ה״.

ואת יתר צבי לצדיק איש המצוין הזה ותולדות בניו ונכדיו הלא הם כתובים באריכות בספרי „קרית הכמים״.

ה) הרב הגאון המפורסם החכם המפואר מו״ה יצחק אליהו לנדא בהרב המפורסם מו״ה שמואל בהרב ר׳ חיים ר׳ שבתיל׳ס בהרב ר׳ חיים מווילנא, נולד בעיר ווילנא בשנת תקמ״א, לאמו מ״ת יעכיל בת הג׳ ר׳ חיים לנדא מבראדי, גם הוא היה חתן הרב הגביר ר׳ צדוק מארישאלקאווין ובעל בתו מ׳ ריצא פריידיל. בימי ילדותו שם אל המסחר פניו, ושמש ההצלחה האירה אף עמדה לו לאסף הון ועושר. אח״כ הניח ידיו מעמל המסחר, וישם פניו אל תורת אל חי. ויהי חכם מפואר ודרשן נפלא, ודרש בעירנו מדי שבת בשבתו, ודבריו היקרים מצאו חן אצל כל שומעיו, חיבר הרבה ספרים בכל מקצועות שבתורה, וראשית פרי תנובתו הי׳ ס׳ מענה אליהו על תנדב״א (ווילנא ת״ר). היה גם הכם מדיני, ובשנת תרכ״ב בעת דרשה הממשלה הרוממה לבחור רבנים מערי המדינה ולשלחם לעיר המלוכה פעטערבורג, נבחר הוא מקהילות וואלין (ונמצא ממנו מכתב שכתב אל הרב הצדיק מניזכים על אודות דבר נסיעתו זאת, ששלהו ע״י אא״ז הר׳ מאיר פעסיס מדובנא אלי׳, עיין ס׳ זכרון טוב), ועד היום נמסרים דבריו המחוכמים בעירנו מאחד לאחד, כמשלי חכמה, גם היה לו בית אוסף ספרים רבים יקרי הערך והמציאות, ונמצאו ממנו הסכמות רבות בספרים (גם על ספר אקלידוס שנעתק לעברית ע״י הרב החו׳ ר׳ נחמן צבי

לונדער מדובנא). וימת יצחק בן ע"ו שנה זקן ושבע ימים בעיר מולדתו ווילנא, ביום ד' כ' כסליו תרל"ז, והמשורר ש. מאנדעלקערן כתב קינה אבל יחיד על מותו בשם „הוי ה'ר"יא"ל" בהכרמל החדשי (לא אזכור הגליון והשנה) ברית הר' יצחק אליהו לנדא הלוי, ואת יתר תולדותיו באריכות ע' בס' „עיר ווילנא" להה' הג' מגיד צד 97. והן הן הדברים החרותים על מצבתו שכתב עליו בנו ה' שמואל יחי':

„לזכר עולם יהי' צדיק" לפ"ק

רצונו של אדם זה הוא כבודו. כן צוה לי אבי מורי הרב ה"ג שלשלת היוחסין מאד נעלה, שלא לכתוב על מצבת קברו שום שבח ותואר רק „פ"נ מ"ו יצחק אליהו לנדא ז"ל המגיד מווילנא, בעהמ"ח ספרים שונים, בהרב המפורסם לשבח מ"ו שמואל בהרב חיים שבתיל"ס זצ"ל, ויאסף אל עמיו בן ע"ו שנה ביום ד' הוא כף לחודש כסליו בשנת תרל"ז תנצב"ה".

ובניו הם המה הישיש הנכבד ר' שמואל לנדא בדובנא, ובתו אשת הר' מרדכי צבי הירש בה"ר ר' יעקב עליאש בן גיסו מווילנא.

ו) הרב ר' יעקב יעקל ממשפחת הגאון ר' משה קרעמער, עליאש מווילנא. אשתו היתה בת הג' ר' צדוק הנ"ל ושמה מלכה מינדל, הוא היה אחד מראשי הפרנסים בווילנא וגם נשיא בא"י, ובזווג שני נשא את בת ר' צדוק לאשה, ונולד לו ממנה שלשה בנים ובת אחת: א) הר' מרדכי צבי הירש התן דודו הג"מ יצחק אליהו לנדא, ב) הר' חיים עליאש התן ר' מרדכי צבי אשכנזי דודו בדובנא ושם אשתו טויבה'לע, ג) הרה"ג ר' דוב בעריש אבד"ק קאוולי חתן דודו הג"מ צבי הירש הכהן ראפפורט, ד) בתו מ' יוטא דבורה, היתה נשואה להרב ר' יעקב בה"ג ר' זוסיל ראפ"פ מאוסטראה ואח"כ במינסק. — ויאסף יעקב רגליו ויצא מחרן אף העולם ביום ג' ט' באב תקצ"ה לפ"ק בעיר ווילנא. ואשתו מ' מלכה מינדל מתה ט' ניסן תקצ"א (עיר ווילנא 152).

ז) הרב הגדול מו"ה מרדכי זאב אשכנזי בהרב הגדול הגביר מו"ה ארי' ליבש אשכנזי בהגאון ר' משולם זלמן אשכנזי אבד"ק לובלין מגזע הה"צ, התנו של הג' ר' אבלי ראש משפחת זסמאן מאוסטראה, חותן של הגאון בעל דברי שלמה בנו של הגאון בעל „אור הנערב". הרב ר' מרדכי הי' גם הוא התן ר' צדוק מארשאלקאוויין, והותן של הגביר ר' חיים עליאש מדובנא, ומת בעירנו, וכה יקונן עליו הנל"לעד:

„הלילו הרואים בשועת נכאים, העירו זעקת שבר, על
מחצבת קבר, לאיש נודע בשער, הולך ישר מנוער, בר
אבהן במשפחה ובר אוריין נכוחה, בשמו לבד תדעוהו,
מי ומי תכירוהו, הרבני המופלא מו"ה מרדכי זאב אשכנזי
בהרב המפ' מ' ארי' ליב מאוסטראה נאסף אל עמיו
ער"ה אייר בשנת ובא בשלום ינוח הולך נכוחה, תרי"ד לפ"ק".

(ממכתב ידידי הרה"ח מ. מ. בובר מאוסטראה). אלה המה תולדות בני הגביר הנודע ר' צדוק מארשאלקאווין אשר שמו הטוב גדול בעינינו, וזכרו לא יאסף מזרעו, בשם משפחת ברי"ן. ואת יתר כל תולדותיו באריכות ובפיטורוט כתבתי בספרי הגדול „קרית חכמים" לתפארת בני בנים, כי הלא עטרת בנים אבותם.

אלה דברי המעטים מגדל המאה. — אך סקירה שטחית על רבני וגדולי דובנא, כדי להראות לכל חובבי קדמוניות ישרון איך דברי בעל המאמר „לקורות היהודים בעיר דובנא ומצבם" בטלין ומבוטלין, לא שרירין ולא קימין, ונאמנים וצדקו יחדיו דברי חכמינו ז"ל במאמרם „כל הפוסל במומו פוסל" — ובספרי הגדול „קרית חכמים" כתבתי באריכות וברחבה כל פרטי תולדות וקורות גאוני רבני עיר דובנא דייניה, חכמיה, פרנסיה, ומנהיגיה, אנשי שם מדור דור עד ימינו אלה, להיות לבניהם לעטרת לשם ולתפארת, עד עולם נצח למזכרת, מאת אחיהם בעל החוברת.

* * *

אחרון אחרון חביב, הנני נותן בזה לפני הקוראים היקרים, תודה, וברכה בלי די, לכבוד הרב החכם החריף שלשלת היחש בישראל מו"ה מיכאל הלוי איש הורוויין נ"י בהרב הגאון המפורסם מו"ה חיים ארי' הלוי איש הורוויין אבד"ק קראקא יצ"ו — שהשתדל עבורי להדפיס את ספרי זה בבית דפוס של ה' פישער בקראקא. יהי' זכרו ברוך וזכות הצדיקים גאוני עיר דובנא תגן עליו ועל זרעו, ומשכרתו מקורא הדורות סלה.

המחבר.

3 1761 04432 2725